

Analiza odnosa državne potrošnje i ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj

Dugandžić, Mate

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:515031>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju

Sveučilišni jednopredmetni diplomski studij Menadžmenta

Mate Dugandžić

**Analiza odnosa državne potrošnje i ekonomskog
rasta u Republici Hrvatskoj**

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za ekonomiju

Sveučilišni jednopredmetni diplomski studij Menadžmenta

**ANALIZA ODNOSA DRŽAVNE POTROŠNJE I
EKONOMSKOG RASTA U REPUBLICI
HRVATSKOJ**

Diplomski rad

Student: Mate Dugandžić

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Sonja Brlečić
Valčić

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, Mate Dugandžić, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Analiza odnosa državne potrošnje i ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, listopad 2022.

SAŽETAK

Državna potrošnja predstavlja značajnu komponentu ekonomske politike koju vlade koriste kao operativni alat za promicanje snažnog i održivog rasta. Pritom su ekonomisti podijeljeni oko toga pomaže li ekspanzija državne potrošnje ekonomskom rastu ili ga pak usporava. Naime, dio ekonomske znanosti i struke mišljenja su da vladini programi pružaju vrijedna "javna dobra" kao što su obrazovanje i infrastruktura te ističu da povećanje javne potrošnje može pomoći gospodarskom rastu davanjem novca privatnom sektoru. S druge strane, postoji suprotno mišljenje da vlade troše previše i da veći rashodi štete gospodarskom rastu prenoseći resurse iz produktivnijih sektora na vladu, koja ih manje učinkovito koristi. U ovom radu objašnjava se odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj pri čemu se analiziraju dostupni statistički podaci na temelju kojih se izvode zaključci o tome kako državna potrošnja utječe na ekonomski rast.

Ključne riječi: državna potrošnja, državni proračun, ekonomski rast

ABSTRACT- The analysis between government spending and economic growth in the Republic of Croatia

Government spending is a significant component of economic policy that governments use as an operational tool to promote strong and sustainable growth. At the same time, economists are divided over whether the expansion of government spending helps economic growth or slows it down. Namely, part of economics and the profession are of the opinion that government programs provide valuable "public goods" such as education and infrastructure, and point out that increasing public spending can help economic growth by giving money to the private sector. On the other hand, there is a dissenting opinion that governments spend too much and that higher expenditures harm economic growth by transferring resources from more productive sectors to the government, which uses them less efficiently. This paper explains the relationship between government spending and economic growth in the Republic of Croatia, analyzing the available statistical data on the basis of which conclusions are drawn about how government spending affects economic growth.

Key words: government spending, state budget, economic growth

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Ciljevi rada i znanstvene metode	1
1.2. Istraživačka pitanja.....	2
1.3. Struktura rada	2
2. TEORIJSKE OSNOVE DRŽAVNOG PRORAČUNA I POTROŠNJE	3
2.1. Odrednice državnog proračuna	3
2.2. Klasifikacija i struktura javnih rashoda.....	11
3. PRETPOSTAVKE EKONOMSKOG RASTA.....	14
3.1. Pojam gospodarskog rasta i razvoja	14
3.2. Čimbenici koji utječu na ekonomski rast	15
3.3. Inflacija.....	18
3.4. Nezaposlenost.....	21
3.5 Uvoz i izvoz	23
3.6. Odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta.....	24
4. ANALIZA ODNOSA DRŽAVNE POTROŠNJE I EKONOMSKOG RASTA U REPUBLICI HRVATSKOJ.....	38
4.1. Temeljni makroekonomski indikatori Republike Hrvatske od 2015. do 2020. godine	38
4.2. Odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj	41
5. ZAKLJUČAK	50
LITERATURA.....	52
POPIS TABLICA I GRAFIKONA.....	55

1. UVOD

Državna potrošnja, odnosno državni rashodi predstavljaju značajnu komponentu ekonomske politike koju vlade koriste kao operativni alat za promicanje snažnog i održivog rasta. Pritom im je cilj potaknuti gospodarski rast kroz proračunsku ekspanziju koja će potaknuti potrošnju privatnog sektora, što će dovesti do rasta kroz učinak multiplikatora. Međutim, važno je istaknuti da je državna potrošnja mač s dvije oštrice. Iako može rezultirati većim BDP-om, ukupni gospodarski razvoj može biti ometen učincima istiskivanja što može negativno utjecati na ekonomski rast.

U današnje vrijeme su državna potrošnja i gospodarski rast često u središtu ekonomskih rasprava. Pritom su ekonomisti podijeljeni oko toga pomaže li ekspanzija državne potrošnje ekonomskom rastu ili ga pak usporava. Naime, neki od ekonomista tvrde da vladini programi pružaju vrijedna "javna dobra" kao što su obrazovanje i infrastruktura. Također slažu se da povećanje javne potrošnje može pomoći gospodarskom rastu davanjem novca privatnom sektoru. S druge strane, neki od ekonomista imaju suprotno mišljenje objašnjavajući da vlade troše previše i da veći rashodi štete gospodarskom rastu prenoseći resurse iz produktivnijih sektora na vladu, koja ih manje učinkovito koristi. U ovom radu biti će riječi u odnosu državne potrošnje i ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj. Analiza je provedena za petogodišnje razdoblje; od 2015. do 2020. godine kako bi se uočili trendovi kroz vrijeme.

1.1. Ciljevi rada i znanstvene metode

Cilj rada je pružiti uvid u najvažnije teorijske odrednice državnog proračuna, potrošnje i ekonomskog rasta, osvrnuti se na dosadašnja istraživanja o međusobnom odnosu državne potrošnje i ekonomskog rasta te analizirati njihov odnos na primjeru Republike Hrvatske kako bi se uočilo na koji način državna potrošnja utječe na ekonomski rast.

Rad je napisan pomoću metoda analize i sinteze koje se ogledaju u raščlambi određenih teorijskih pojmova vezanih uz državnu potrošnju i ekonomski rast te objašnjavanju istih. Uz to, upotrijebljene su komparacija, dedukcija, indukcija te deskripcija. Putem metode komparacije uspoređuju se varijable povezane s problematikom istraživanja. Indukcijom se

izvršava analiza pojedinih dokaza koji vode do općih zaključaka dok je metoda dedukcije upotrijebljena prilikom izvođenja pojedinačnih zaključaka. Deskripcijom se opisuju teorijski pojmovi te odnosi, veze i procesi povezani sa predmetom istraživanja. Rad se temelji na korištenoj literaturi koja obuhvaća stručne članke, publikacije, knjige te internetske izvore, sa svrhom objašnjena predmeta istraživanja. Također, kroz rad su korišteni tablični i grafički prikazi izrađeni na temelju dostupnih statističkih podataka vezanih uz državnu potrošnju i ostale ekonomske pokazatelje u petogodišnjem razdoblju.

1.2. Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja na koja će se odgovoriti pisanjem rada su:

Koja je uloga državnog proračuna u planiranju javnih financija?

Koje su pretpostavke ekonomskog rasta?

Na koji način državna potrošnja utječe na ekonomski rast Republike Hrvatske?

1.3. Struktura rada

Rad je podijeljen na pet poglavlja, a započinje uvodom kroz koji se ukratko objašnjava predmet istraživanja, ciljevi koji se žele postići pisanjem, korištene metode rada i sama struktura. Nakon uvoda slijedi drugo poglavlje u kojem se objašnjava teorijski dio koji se odnosi na pojam državnog proračuna i potrošnje, odnosno detaljnije odrednice državnog proračuna, te klasifikacija i struktura javnih rashoda. Također se u trećem poglavlju obrađuje teorijski dio glede pretpostavki ekonomskog rasta kao što su gospodarski rast i razvoj, čimbenici koji utječu na ekonomski rast, inflacija, nezaposlenost, uvoz i izvoz, te odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta. Četvrtim poglavljem rada detaljno se analizira odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj od 2015. do 2020. godine. Konačno u petom poglavlju se donosi zaključak i iznosi rezultat istraživanja u četvrtom poglavlju, te dostavljaju odgovori na sva tri istraživačka pitanja. Za kraj je navedena sva literatura korištena u radu i lista svih grafikona napravljenih u svrhu istraživačkoga dijela.

2. TEORIJSKE OSNOVE DRŽAVNOG PRORAČUNA I POTROŠNJE

Fiskalna politika predstavlja važan dio ekonomske politike pojedine države, pri čemu podrazumijeva izučavanje javnih prihoda i rashoda. Samim time, provođenjem ekonomske politike fiskalna politika je važan instrument, a uz monetarnu politiku predstavlja najjače sredstvo prilikom upravljanja gospodarstva jedne zemlje.

Svaka država sastavlja proračun s ciljem planiranja prihoda, odnosno količina novca i način njegova prikupljanja u jednogodišnjem razdoblju, te rashoda, odnosno potrošnja prikupljenog novca i namjene za koji je potrošen. Stoga se kroz sastavljanje proračuna dolazi do okvira za njegovo izvršavanje što omogućava državi lakšu preraspodjelu sredstava, ali i učinkovitost u upravljanju cjelokupnom ekonomijom te ostvarivanje ciljeva.

Nastavak rada donosi uvid u teorijske odrednice državnog proračuna i potrošnje pri čemu se ističu glavni dijelovi i karakteristike proračuna te klasifikacija javnih rashoda i struktura javnih rashoda, odnosno državne potrošnje, kako bi se pružila teorijska podloga za daljnji tijek istraživanja.

2.1. Odrednice državnog proračuna

Državni proračun može se definirati kao „sustavni prikaz unaprijed planiranih prihoda i rashoda pojedine države u određenom vremenskom periodu formuliran od strane vlade, a prihvaća od strane parlamenta.“ (Čavrak, 2011). Pritom se treba naglasiti da se za proračun ne može reći da je to isključivo planski prikaz prihoda i rashoda, već okvir koji služi kako bi se oni izvršili. Državni proračun u državi koja je suvremena i demokratski uređena posjeduje politički, pravni, financijski i gospodarski aspekt, a prilikom izvršenja državnog proračuna vlada mora uzeti u obzir učinkovito prikupljanje sredstava pomoću kojih će se u budućnosti podmirivati nastali rashodi te učinkovito trošenje javnih prihoda koji će u konačnici dovesti do ostvarenja unaprijed postavljenih ciljeva, a samim time i utjecati na daljnji ekonomski razvoj gospodarstva.

Razlikuju se dvije vrste proračuna (Čavrak, 2011):

- uravnoteženi - prihodi su jednaki iznosu rashoda,
- neuravnoteženi - prihodi su većeg/manjeg iznosa od rashoda.

Sredstva iz proračuna mogu se koristiti za različite namjene vezane uz državna tijela, tijela jedinica lokalne i područne, odnosno regionalne samouprave i ostalih korisnika proračuna pri izvršavanju njihovih poslova, funkcija i donesenih programa pri čemu je bitno naglasiti da su proračunska sredstva regulirana putem zakona i različitih propisa.

Tijekom izrade i izvršavanja proračuna važno je držati se sljedećih načela (Barać, 2012):

- zakonitost,
- učinkovitost,
- ekonomičnost,
- transparentnost.

Rashodi državnog proračuna podrazumijevaju svaki izdatak države nastao s ciljem obavljanja njenih funkcija određenih putem Ustava i zakona. S druge strane, prihodi državnog proračuna su svi porezni i ostali prihodi koji su na temelju zakon propisani kao obvezni. Osim na temelju zakona, država može stjecati prihode i na razne druge načine. Naime, prihodi države stječu se i kroz vlasništvo nad kapitalom, putem prodaje imovine i sl.

Proračun se dijeli na opći i posebni dio te također sadrži i plan razvojnih programa. Pritom opći dio proračuna podrazumijeva račun prihoda i rashoda te račun financiranja, dok posebni dio obuhvaća planiranje rashoda i izdataka proračunskih korisnika koji su raspoređeni u tekuće i razvojne programe jednogodišnjeg razdoblja.

Slika 1: Struktura državnog proračuna. Izvor: (<http://www.ijf.hr/proracunski/2009.pdf>)

Kao što možemo vidjeti u gore navedenoj slici, državni proračun se dijeli na dva različita računa. To su račun prihoda i rashoda, te račun financiranja. Struktura računa prihoda i rashoda državnog proračuna te jedinica lokalne i područne, odnosno regionalne samouprave navedena je u nastavku rada (Barać, 2012):

- Prihoda:
 - Porezna davanja
 - Doprinosi vezani uz obvezna osiguranja
 - Pomoći od inozemnih subjekata pravnih osoba u RH
 - Donacije
 - Administrativne i sudske pristojbe te prihodi po posebnim propisima
 - Ostale vrste prihoda poput onih ostvarenih kroz obavljanje osnovnih i ostalih poslova na tržištu, kazne i sl.)
 - Prihodi nastali prodajom nefinancijske imovine

- Rashoda:

- Za zaposlenike, materijalni i financijski rashodi
- Vezani uz subvencije, različite vrste pomoći, državne potpore i naknade
- Za dotacije i ostale vrste rashoda
- Koji služe za nabavku nefinancijske imovine

U Računu financiranja iskazani su primici od financijske imovine i primljeni krediti te izdaci za financijsku imovinu i izdaci koji služe za otplatu zajmova i kredita.

Prema Zakonu o proračunu (Narodne novine 144/21) uređeno je sljedeće:

- plan, izrađivanje, usvajanje i izvršenje proračuna,
- upravljanje imovinom i nastalim dugovima,
- upravljanje javnim dugom,
- zaduženje i garancija države te jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave,
- proračunski odnosi u javnom svezani uz javni sektor,
- računovodstvena pitanja, nadzor i ostalo vezano za pravilno gospodarenje javnim financijama.

Izrada državnog proračuna temeljena je na prosudbi ekonomskog razvitka i različitih drugih ekonomskih čimbenika određenih kroz propise i druge akte Sabora, Vlade i ministra financija, a sve u skladu sa njihovim djelokrugom i nadležnostima.

Najvažnije značajke proračuna su sljedeće (Vukojević, 2016):

„• Proračun predstavlja administrativni akt, koji se može svrstati u zakonske akte.

Dakle, proračun spada u zakone uslijed svoje forme, a sadržajno gledano spada pod administrativni akt. Proračun kao plan predlagan je od strane administrativnog organa, ali ga u konačnici donosi zakonodavni organ. Cijelo njegovo pripremanje, proces donošenja te proces izvršenja odvija se prema zakonskim propisima. Kada se govori o suvremenom proračunskom pravu ono se može podijeliti na sljedeći način:

- Subjektivno proračunsko pravo veže se uz parlament koje predstavlja najviše narodno predstavničko tijelo.

- Objektivno proračunsko pravo odnosi se na skupinu propisa koji su tehničke prirode, a pretpostavljaju pripremanje, donošenje, provođenje i izvršavanje proračuna, te njegov nadzor.

• **Proračun se smatra financijskim instrumentom** koji vrijedi u vremenskom razdoblju jedne fiskalne godine, što je najčešće u skladu sa kalendarskom godinom. S obzirom da predstavlja financijski instrument proračun ima svoju relaciju u odnosu na bilancu - završni račun. Bilanca se definira kao prikaz izvršenja proračuna u ranijem vremenskom razdoblju. Dok bilancu odlikuje jednakost između prihoda i rashoda, to se u proračunu ne mora nužno dogoditi, već se ovisno i visini prihoda i rashoda ostvaruje suficit ili deficit proračuna. Međutim, bilanca s jedne strane daje uvid u prihode, a s druge strane njihov utrošak. Svi iznosi koji ulaze u državnu kasu kao prihodi moraju biti iskazani kroz rashode na drugoj strani. Državi se putem proračuna daje mogućnost preciznog određivanja strukture rashoda u sljedećoj godini. Uz navedeno, država vrši planiranje visine javnih prihoda po različitim kriterijima. Naime, to se radi temeljem projekcije iz prošlih proračunskih razdoblja te izmijenjenih uvjeta poslovanja u budućem razdoblju.

• **Proračun je instrument ekonomske politike** budući da međuodnos i veličina javnih prihoda i rashoda imaju velik utjecaj na gospodarsku stabilnost pojedine države. Dva su načina pri kojima je proračun instrument koji služi ekonomskoj politici:

- Mogućnost izravnog financiranja izdataka kao što su regionalni ekonomski razvoj ili različite subvencije. Izdavanje u korist razvoja i znanstvenog istraživanja ima značajan doprinos dugoročnom ekonomskom jačanju.
- Strukturom proračuna može se utjecati na razvoj gospodarstva, posebice u vidu kapitalnih investicija i javnih radova. Viši iznosi rashoda od prihoda traže veće poreze i namete gospodarstvu. Unatoč tome što zahtjevi za manjim iznosima poreza u kratkom roku stvaraju prepreke za izvršavanje proračuna, kroz brži gospodarski rast proračun se više puni. Kreatori ekonomske politike trebaju to imati na umu.

• **Proračun je politički akt** budući da na njega imaju utjecaj političke prilike u državi pa se na njegovo donošenje i izvršavanje promatra kroz aktualne političke odnose. Tu je i povratna sprega, pri čemu loše funkcioniranje proračuna ima političke posljedice.

Osim toga, državna politika i njena instrumentalizacija zahtjevaju određena sredstva koje treba iskazati u proračunu.“

Državni proračun ima sposobnost prilagođavanja promjenjivim situacijama i zahtjevima. Jedna od glavnih dimenzija državnog proračuna svakako je planiranje gospodarskog razvoja kroz gospodarski rast, zapošljavanje i socijalna ulaganja. Plan razvoja daje viziju, a proračun daje operativni okvir. Prijelaz s plana na proračun uključuje uvođenje mehanizma kontrole rashoda. U modernim industrijskim gospodarstvima proračun je ključni instrument za provođenje vladine ekonomske politike. Budući da državni proračuni mogu promicati ili usporavati gospodarski rast u određenim područjima gospodarstva i budući da se pogledi na prioritete u državnoj potrošnji uvelike razlikuju, državni proračuni su u središtu suprotstavljenih političkih interesa.

Kada je u pitanju planiranje proračuna, utvrđivanje područja slabosti pomaže vladi da raspodijeli sredstva na koristan i održiv način. Ovo je jedan od najosnovnijih ciljeva koji stoje iza oblikovanja državnog proračuna. Za vladu je važno osigurati da sredstva stignu tamo gdje su najpotrebnija. Stoga korištenje prošlih podataka za identifikaciju dijelova društva kojima su potrebne politike ekonomske dobrobiti i provedba tih politika značajno pomaže vladi u ostvarivanju svojih ciljeva. Proračun omogućuje vladi da regulira nametanje poreza u različitim sektorima. Ulaganja i rashodi neki su od najistaknutijih čimbenika koji doprinose rastu nacionalnog gospodarstva, a vlada može potaknuti pojedince na štednju i ulaganja pružanjem poreznih olakšica i subvencija.

Osim toga, koristi od dobro planiranih proračunskih sredstava imaju i poduzeća jer se kroz državni proračun otkrivaju sredstva koja se dodjeljuju različitim sektorima. Vlada može potaknuti vlasnike poduzeća da u skladu s tim revidiraju svoje politike i pridonose gospodarskom prosperitetu zemlje. Također, ekonomska nejednakost predstavlja neposrednu prijetnju gospodarstvu svake zemlje, a vlada može odgovoriti na ove vrste prijetnji uvođenjem javnih i ekonomskih politika socijalne skrbi za siromašne slojeve društva kroz proračun. Industrije koje posluju u javnom sektoru pridonose gospodarstvu zemlje pružajući zaposlenje velikom broju ljudi i stvarajući prihode pri čemu proračun pomaže vladi da se na odgovarajući način usredotoči na poduzeća u javnom sektoru uvođenjem politika koje pomažu njihovom rastu.

Planiranje i proračun prošli su u prošlosti različite faze. Kao prva faza može se istaknuti suprostavljanje utjecaju depresije tijekom 1930-ih, stvarajući fiskalne deficite radi promicanja gospodarske aktivnosti. Druga je svakako obnova ratom opustošenih gospodarstava nakon Drugog svjetskog rata. (Premchand, 2000). To je uključivalo aktivnu ulogu vlada u organiziranju vlastitih aktivnosti, kao i aktivnosti privatnog sektora. Važnost je stavljena na kvalitetu proizvoda i njegovu ulogu u cjelokupnoj strategiji, a ne na cijenu. Proračun se smatrao podređenim planu, a Marshallov plan i nacionalni razvojni planovi razvijeni su za olakšavanje i upravljanje gospodarskim razvojem. Početkom 1950-ih indijska vlada bila je jedna od prvih koja je usvojila formalno ekonomsko planiranje pri čemu je petogodišnji plan dao okvir za makroekonomske ciljeve, kao i više mikro aspekata gospodarstva. U 1970-ima je prepoznato da planiranje nije generiralo očekivane koristi, planiranje je postalo previše kruto, a mnogi projekti bili su fiskalno neispravni i nisu mogli generirati sredstva, što je pridonijelo vrlo krhkom stanju javnih financija. U zapadnim industrijaliziranim zemljama na aktivno ekonomsko planiranje se gledalo kao na jačanje uloge države i ograničavanje rada tržišta.

U današnje vrijeme u proračunu se pozornost preusmjerila s inputa na rezultate i na delegiranje pojačanih financijskih ovlasti i programa. Svaki program ima dodijeljene resurse, formuliranje politike je na vrhunskoj razini, a provedba na razini agencije. Ova nova filozofija javnog upravljanja stavlja naglasak na okvir ishoda odgovornosti u kontekstu decentralizacije, adekvatne interne kontrole unutar potrošačkih agencija i daljnju strategiju za nepredviđene slučajeve. Veći dio javnih rashoda sada se sastoji od transfera neresornim tijelima, autonomnim organizacijama i jedinicama lokalne samouprave putem ugovornih plaćanja. Vlade postaju agencije za financiranje dok je stvarno pružanje usluga s drugima. Također, postoji potreba za jačanjem proračuna za razvoj globalizacije, a vlade stavljaju veći naglasak na povećanje produktivnosti u vladinim organizacijama.

Ipak, problem predstavlja kontinuirano razdvajanje između kreiranja politike i financijskog upravljanja. Naime, financijsko upravljanje mora biti sastavni dio formuliranja i provedbe politike. Dakle, tradicionalno ekonomsko planiranje uključivalo je rashode potaknute opskrbom. Veza između situacije s resursima i stvarnih rashoda postajala je sve nejasnija, dopuštajući rastuće deficite. Stoga su uvedeni pokretački mehanizmi koji bi ponovno procijenili prava na naknade u kontekstu manjka većeg od procijenjenog. Ublažavanje rasta rashoda zahtijeva preispitivanje politike i veći naglasak na očuvanju resursa.

Osim same vlade, javni sektor uključuje subjekte u vlasništvu ili pod kontrolom države, kao što su poduzeća u državnom vlasništvu ili financijske institucije. U tržišnim gospodarstvima javna poduzeća trebaju biti komercijalno orijentirana i težiti profitabilnosti. U tu svrhu moraju imati autonomiju u upravljanju i biti korporatizirani. Stoga se njihovi rashodi i prihodi ne mogu podvrgnuti istom nadzoru i mehanizmima odobravanja kao državni proračun, koji bi trebali pokrivati samo njihove financijske transakcije s državom, a ne i njihove transakcije s ostatkom gospodarstva. Međutim, financijski pristup mora se razviti i za javni sektor kao cijeli. Dakle, proračun može prikazati u analitičkoj tablici, prikazanoj samo informativno, konsolidirani račun javnog sektora (ponekad se naziva "konsolidirani proračun", iako nema pravni status državnog proračuna). Radi odgovornosti i transparentnosti, vlada bi trebala izvješćivati o učinku i financijskom stanju subjekata koje kontrolira

Općenito, kao što se može vidjeti, proračun je financijsko ogledalo vladine politike. Stoga, da bi bio učinkovit instrument, proračun bi trebao biti što sveobuhvatniji. Pritom su uključena dva glavna problema: prvo, ako proračun isključuje velike rashode, ne može biti jamstva da će se oskudni resursi dodijeliti prioritetnim programima i da se zakonska kontrola i javna odgovornost pravilno provode. Drugo, iznos rashoda koji nije uključen u proračun sam je često nesiguran i netransparentan. Upravo prethodno navedeno može značajno otežati makroekonomsko programiranje i povećati rizik od korupcije i rasipanja. Sveobuhvatnost proračuna ne znači da se svim rashodima treba upravljati prema istom skupu postupaka. Radi učinkovitosti, mogu se uspostaviti posebni aranžmani za upravljanje nekim programima, pod uvjetom da ne dovode do fragmentiranog pristupa izradi proračuna i formuliranju politike rashoda. U mnogim se zemljama znatan dio državnih rashoda upravlja posebnim postupcima. Ti posebni aranžmani uključuju: revolving fondove kako bi se osigurala veća fleksibilnost u državnoj potrošnji, posebice kako bi se prevladalo godišnje pravilo; trgovački fondovi za odjelna poduzeća i druge komercijalne usluge koje pruža vlada; hitna sredstva; posebni fondovi za posebne namjene rashoda (kao što su fondovi za ceste, zdravstveni fondovi) kojima se upravlja na razini sektora; rashodi financirani vanjskim zajmovima; protusredstva; proračuni autonomnih/decentraliziranih agencija, posebice u sektoru visokog obrazovanja i zdravstva; i posebne račune kojima upravlja Ministarstvo financija ili njegova Uprava za riznicu. U nizu zemalja, rashodi kojima se upravlja kroz takve aranžmane nisu prikazani u proračunu i njima se upravlja kroz "izvanproračunske fondove".

Općenito, kada su postojeće proračunske procedure neadekvatne za upravljanje određenim aktivnostima, ili ne dopuštaju potrošačima da koriste prihode od povrata troškova, optimalan izbor je ili poboljšati proračunske procedure i/ili uspostaviti posebne procedure za te posebne aktivnosti, ali ne i da se same aktivnosti stave izvan proračuna. U posebnim slučajevima mogu biti poželjni aranžmani namjenskog izdvajanja, zasebni fondovi ili autonomno upravljanje za poboljšanje učinkovitosti javne potrošnje. Međutim, ne smije se dopustiti da autonomija u upravljanju dovede do gubitka kontrole nad rashodima i manje učinkovite raspodjele resursa. Standardi kontrole i odgovornosti za rashode koji se financiraju iz fondova, autonomnih agencija ili posebnih računa ne bi trebali biti niži od onih koji se primjenjuju na druge rashode. (World Bank)

2.2. Klasifikacija i struktura javnih rashoda

U literaturi se može naići na različite podjele javnih rashoda, a među istaknutijima je podjela prema ekonomskoj klasifikaciji i podjela prema funkcijama.

Prema Pravilniku o proračunskim klasifikacijama (Narodne novine 26/2010) „Ekonomsku klasifikaciju se može definirati kao pregled prihoda i primitaka s aspekta prirodnih vrsta te rashoda i izdataka po kriteriju ekonomske namjene kojoj služe. Račune ekonomske klasifikacije razvrstava se kroz razrede, skupine, podskupine, odjeljke i osnovne račune, a ukoliko postoji potreba postoji mogućnost otvaranja analitičkih računa. Računi ekonomske klasifikacije jednaki su računima Računskog plana koji se koristi za proračunsko računovodstvo.“

Kada se govori o funkcijskoj strukturi rashoda proračuna opće države, ona je, kroz okvir statističkog praćenja u Europskoj uniji podijeljena na deset glavnih funkcija pri čemu se najveći dio rashoda fokusira na socijalnu zaštitu, opće javne usluge i zdravstvo, koji najčešće čine 60% – 70% cjelokupnih proračunskih rashoda. Ako se navedenim rashodima pridodaju rashodi za ekonomske poslove ili za obrazovanje, ovisno o zemljama, onda se na prva četiri po veličini rashoda troši oko tri četvrtine ukupnih proračunskih rashoda.

Kako bi se dobio jasniji uvid u funkcijsku strukturu rashoda u nastavku su vidljivi rezultati vezani uz javne rashode u Republici Hrvatskoj u 2017. godini:

- „Među funkcijama kojima je Hrvatska u 2017. usmjerila iznad 10 % ukupnih proračunskih rashoda ističu se socijalna zaštita u postotku od 31,9%, opće javne usluge sa udjelom od 16,9%, zdravstvo sa 14,0%, ekonomski poslovi sa 12,0% te obrazovanje koje ima udio od 10,5%.
- Promatrajući europski prosjek Hrvatska značajno veće iznose izdvaja za opće javne usluge kojima se omogućava djelovanje državnog aparata i za ekonomske poslove koji podrazumijevaju intervencije u gospodarstvo, dok u području socijalne zaštite značajno zaostaje u odnosu na europski prosjek.
- Kada se govori o redoslijedu vezanom za visinu ulaganja, u Hrvatskoj i EU 28 on se razlikuje jer su u Hrvatskoj veća ulaganja u opće javne usluge negoli u zdravstvo, veća su ulaganja u ekonomske poslove negoli u obrazovanje te se više ulaže u rekreaciju, kulturu i religiju nego u obranu, sve prethodno navedeno u EU 28 ima obrnuti redoslijed.
- Prilikom uspoređivanja Hrvatske i EU, ukoliko se govori o razlikama u strukturi rashoda između RH i država EU 10, bilježe se značajno manja odstupanja, a redoslijed izdataka je skoro jednak, osim u slučaju rashoda za opće javne usluge budući da države EU 10 značajno manje iznose troše za opće javne usluge pa navedeni izdaci zauzimaju 5.mjesto po veličini izdataka (u RH je to 2.mjesto). Dakle, usporedbom strukture trošenja proračunskih sredstava u Hrvatskoj i prosjeka zemalja EU 10, vidljivo je da je udio izdataka u Hrvatskoj za opće javne usluge za 5,1 postotni bod veći nego u EU 10, a istovremeno je značajno manji udio izdataka za socijalnu zaštitu (2,3 postotna boda), izdataka za obrazovanje (1,5 postotnih bodova) i izdataka za obranu (1,2 postotna boda).“ (HGK, 2019).

Zahvaljujući makroekonomskoj teoriji koju je razvio J. M. Keynes, sada je dobro prepoznata uloga javnih rashoda u određivanju razine dohotka i njegovoj raspodjeli. Keynezijanska makroekonomija pruža teoretsku osnovu za nedavna kretanja u programima javne potrošnje u razvijenim zemljama. Javni rashodi se mogu koristiti kao poluga za podizanje agregatne potražnje i time izvlačenje gospodarstva iz recesije. S druge strane, kroz varijacije u javnoj potrošnji, agregatnom potražnjom može se upravljati kako bi se spriječila inflacija u gospodarstvu. Javni rashodi se također mogu koristiti za poboljšanje raspodjele dohotka, za

usmjeravanje raspodjele sredstava u željenim linijama i za utjecaj na sastav nacionalnog proizvoda. U zemljama u razvoju također je uloga javne potrošnje vrlo značajna. Naime, varijacije u javnoj potrošnji ne služe samo za osiguranje ekonomske stabilnosti, već i za stvaranje i ubrzanje gospodarskog rasta te promicanje mogućnosti zapošljavanja. Politika javne potrošnje u zemljama u razvoju također igra korisnu ulogu u ublažavanju masovnog siromaštva koje postoji u njima i smanjenju nejednakosti u raspodjeli dohotka.

Javni rashodi su u cijelom svijetu značajno porasli. Razvojem gospodarstva Vlada preuzima nove funkcije i aktivnosti, a stare se temeljitije obavlja, a samim time proširenje funkcija i aktivnosti Vlade dovodi do povećanja javnih rashoda.

3. PRETPOSTAVKE EKONOMSKOG RASTA

Nastavak rada donosi uvid pojam gospodarskog rasta i razvoja te osnovne čimbenike koji utječu na ekonomski rast. Također, posebna pozornost obraća se na odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta dajući uvid u najvažnija dosadašnja istraživanja vezana uz navedenu tematiku.

3.1. Pojam gospodarskog rasta i razvoja

Gospodarski razvoj u širem, te gospodarski rast u užem smislu podrazumijeva ukupni napredak pojedine nacionalne ekonomije i životnog standarda stanovništva, a među ključnim makroekonomskim varijablama koje pružaju cjelokupan uvid u gospodarske odlike pojedine države su (Čavrak, 2011):

- kretanje proizvodnje/outputa (mjeri se putem BDP-a),
- razina zaposlenosti/nezaposlenosti,
- inflacija (koja se mjeri putem indeksa kojima je zabilježena promjena opće razine cijena i promjena relativnih cijena),
- tečaj nacionalne valute (uz analiziranje platne bilance, odražava razne aspekte ekonomske razmjene s inozemstvom).

Dakle, gospodarski razvoj definira se kao trajno poboljšanje materijalnog blagostanja društva. Osim rasta nacionalnog dohotka, uključuje promjene – društvene, kulturne, političke, kao i ekonomske koje doprinose materijalnom napretku. Sadrži promjene u zalihama resursa, u stopi stvaranja kapitala, u veličini i sastavu stanovništva, u tehnologiji, vještinama i učinkovitosti, u institucionalnom i organizacijskom uređenju. Ove promjene ispunjavaju šire ciljeve osiguranja pravednije raspodjele dohotka, veće zaposlenosti i ublažavanja siromaštva. Ukratko, gospodarski razvoj je proces koji se sastoji od dugog lanca međusobno povezanih promjena temeljnih čimbenika ponude i strukture potražnje, što dovodi do dugoročnog rasta neto nacionalnog proizvoda jedne zemlje. S druge strane, gospodarski rast je uzak pojam, a uključuje povećanje proizvodnje u kvantitativnim uvjetima, ali gospodarski razvoj uključuje promjene u kvalitativnim uvjetima kao što su društveni stavovi i običaji zajedno s kvantitativnim rastom proizvodnje ili nacionalnog dohotka.

3.2. Čimbenici koji utječu na ekonomski rast

Postoji nekoliko načina za generiranje gospodarskog rasta među kojima se ističe porast obujma fizičkih kapitalnih dobara u pojedinoj ekonomiji. Putem dodavanja kapitala u gospodarstvo dolazi do tendencije povećanja produktivnosti rada. Novi, poboljšani i brojniji alati podrazumijevaju da su zaposlenici u mogućnosti proizvesti bolje rezultate u određenom vremenskom periodu. Ipak pritom je važno imati na umu dvije ključne napomene za prethodno navedeni proces. Ponajprije bi se netko u gospodarstvu trebao upustiti u određeni oblik štednje (i pritom automatski žrtvovati tekuću potrošnju), a sve s ciljem oslobađanja resursa kojim se stvara novi kapital. Uz navedeno, važno je da novi kapital bude pravog tipa, na pravom mjestu, ali i u pravo vrijeme kako bi ga radnici na pravi način, odnosno produktivno koristili. (Investopedia, 2021).

Kao drugi način kroz koji se može doći do stvaranja i poticanja gospodarskog rasta ističe se poboljšanje s aspekta tehnologije. Kao dobar primjer za prethodno navedeno može se istaknuti izum benzinskog goriva. Naime, prije samog otkrića energije za generiranje energije benzina, vrijednost nafte je bila na relativno niskim razinama. No upotrebom benzina dolazi do bolje i učinkovitije metode transporta robe u procesu te se samim time poboljšava distribucija finalne robe. Dakle, poboljšanje tehnologije pruža mogućnost zaposlenicima da proizvode bolje rezultate, a da se pritom ne mijenjaju zalihe kapitalnih dobara, pri čemu se kombiniraju na inovativnije načine koji dovode do veće produktivnosti. Kao i u slučaju rasta kapitala, stopa tehničkog rasta je u velikoj mjeri u ovisnosti o stopi štednje i ulaganja, s obzirom da su štednja i ulaganja potrebni za istraživanje i razvoj.

Generiranje gospodarskog rasta može se postići i kroz porast radne snage. Uz sve ostale jednake uvjete, veći broj radnika dovodi do većeg broja ekonomskih dobara i usluga. U 19. stoljeća, dio značajnog ekonomskog rasta u Sjedinjenim državama bio je zapravo posljedica ogromnog priljeva jeftine, produktivne radne snage koju su činili migranti. (Investopedia, 2021). Ipak, kao i kod rasta koji je potaknut putem kapitala, postoje određeni važni uvjeti za navedeni proces. Rast radne snage sa sobom dovodi do rasta količine proizvodnje koja se mora potrošiti da bi došlo do osiguravanja osnovne egzistencije novih radnika, pa bi novi radnici morali biti u najmanju ruku dovoljno produktivni da nadoknade navedeno, a ne da budu neto potrošači. Osim toga, kao i u slučaju dodataka kapitalu, izrazito je važno da pravi

tip zaposlenika ide na prava radna mjesta kombinirajući sve to s pravim vrstama komplementarnih kapitalnih dobara s ciljem ostvarivanja svog proizvodnog potencijala.

Uz navedeno, povećanje gospodarskog rasta moguće je i kroz povećanje ljudskog kapitala. To znači da su zaposlenici s vremenom sv vještiji na svom radnom mjestu, što podiže produktivnost putem obuke vještina, pokušaja i pogreka ili jednostavno kroz više prakse. Pritom su štednja, ulaganja i specijalizacija najbolje metode koje se mogu lako kontrolirati. Ljudski kapital se s ovog aspekta može odnositi i na društveni i institucionalni kapital; tendencije ponašanja prema većem društvenom povjerenju i reciprocitetu, ali i političke ili ekonomske inovacije kao što je poboljšana zaštita vlasničkih prava zapravo predstavljaju vrste ljudskog kapitala koji mogu značajno doprinijeti povećanju produktivnosti pojedinog gospodarstva.

Prilikom mjerenja uspješnosti nacionalnih gospodarstava, tradicionalno se već od prije Drugog svjetskog rata, koriste određeni ekonomski indikatori, a jedan od najznačajnijih je BDP. Bruto domaći proizvod predstavlja ukupnu sumu cjelokupne gospodarske aktivnosti u pojedinoj državi, bez obzira na to tko je u posjedu proizvodnih sredstava. (Stutely, 2007). Rast BDP-a je najvažniji cilj ekonomske politike i tome teži svaki gospodarski sustav.

S ciljem analize BDP-a najčešće se računaju sljedeći pokazatelji:

- BDP per capita računa se na način da se ukupni bruto domaći proizvod u određenoj godini podijeli s brojem stanovnika određene države u navedenoj godini. Ako dvije države imaju jednak ukupni bruto domaći proizvod, veći BDP imati će država s manjim brojem stanovnika iz čega se izvodi zaključak da je ta država razvijenija.
- Stopa rasta BDP-a predstavlja postotak promjene stvarnog BDP-a u odnosu na prethodnu godinu.
- Udio trgovine u BDP-u – zbroj izvoza i uvoza robe i usluga izmjerenih kao udio proizvoda.

Dakle, ekonomski razvoj podrazumijeva više od ekonomskog rasta. Gospodarski razvoj podrazumijeva temeljne promjene u strukturi gospodarstva, odnosno podrazumijeva promjenu strukture kapitala, institucionalnog okvira, kao i infrastrukture kako bi većina stanovništva

mogla postići visok životni standard na cilju. Spektar dobara koje koristi stanovništvo razvijenih gospodarstava uvelike se razlikuje od onih u manje razvijenim gospodarstvima. Ako stanovništvo potonjeg mora postići sličan životni standard, tada su promjene u strukturi kapitala bitne. Razvoj stoga zahtijeva promjene u strukturi kapitalnih dobara, budući da je to temelj za transformaciju primarnih proizvodnih gospodarstava, općenito koristeći radno intenzivne tehnike, s velikom nezaposlenošću i siromaštvom, u potpuno zaposleno i razvijeno gospodarstvo koje koristi najnoviji kapital -intenzivne metode proizvodnje. (Panth, 2020).

Prema nekim ekonomistima, osim pukog povećanja materijalne proizvodnje, razvoj bi također trebao poboljšati ljudski status stanovništva. Na primjer, Goulet (1971) identificira tri osnovne i međusobno povezane komponente ili temeljne vrijednosti u širem značenju razvoja. Oni su sljedeći:

- Održavanje života: zadovoljiti osnovne potrebe stanovništva – dohodak, hranu, odjeću, stanovanje, minimalno obrazovanje i zdravstvene ustanove – podići ljude iznad granice siromaštva.
- Samopoštovanje: zemlje koje druge zemlje iskorištavaju ili njima dominiraju ne mogu zadržati svoje samopoštovanje. Trebaju se osloboditi takve ovisnosti i postići samopoštovanje i neovisnost.
- Sloboda: od tri zla neimaštine, bijede i neznanja. Razvoj dopušta izbor jer proširuje raspon ljudskih aktivnosti – obrazovanja, zapošljavanja, egzistencije, mobilnosti, kao i materijalnih dobara.

U nastavku se navode razlozi iz kojih proizlazi važnost proračuna (<https://economictimes.indiatimes.com>):

- Kada je riječ o izradi proračuna, prepoznavanje područja slabosti pomaže vladi da raspodijeli sredstva na koristan i održiv način. Ovo je jedan od temeljnih ciljeva koji stoje iza oblikovanja državnog proračuna. Za vladu je važno osigurati da sredstva stignu tamo gdje su najpotrebnija. Stoga korištenje prošlih podataka za identificiranje dijelova društva kojima su potrebne politike ekonomske dobrobiti i provedba tih politika pomaže vladi pokazati učinkovito upravljanje i postići ekonomsku stabilnost u zemlji.

- Proračun omogućuje vladi da regulira nametanje poreza u različitim sektorima. Ulaganja i rashodi neki su od najistaknutijih čimbenika koji pridonose rastu nacionalnog gospodarstva. Vlada može potaknuti ljude da više naglašavaju štednju i ulaganja davanjem poreznih olakšica i subvencija.
- Tvrtke i poduzeća raduju se državnim proračunu jer se otkrivaju sredstva koja se dodjeljuju različitim sektorima. Vlada može potaknuti vlasnike tvrtki da revidiraju svoje politike u skladu s tim i pridonesu gospodarskom prosperitetu zemlje.
- Ekonomski disparitet i nejednakost neposredna su prijetnja gospodarstvu bilo koje zemlje. Vlada se može pozabaviti ovakvim prijetnjama uvođenjem javnih i ekonomskih politika dobrobiti za siromašne dijelove društva kroz proračun.
- Industrije koje djeluju u javnom sektoru neizmjereno doprinose gospodarstvu zemlje tako što zapošljavaju mnogo ljudi i stvaraju prihode. Proračun pomaže vladi da se na odgovarajući način usredotoči na tvrtke u javnom sektoru uvođenjem politika za pomoć njihovom rastu.

3.3. Inflacija

Inflacija je situacija u ekonomiji jedne zemlje koje izazvana kroz opći porast cijena, a ima utjecaj na proizvodnju, potrošnju, štednju, investicije, bilancu plaćanja, budžetske prihode i rashode, te osim navedenog uvjetuje i socijalne i psihološke troškove i probleme. (Koraca, 2011).

Inflacija koja dovodi do viših cijena osnovnih potrepština kao što je hrana, može imati negativan utjecaj na društvo. Inflacija se može pojaviti u gotovo bilo kojem proizvodu ili usluzi, uključujući troškove temeljene na potrebama kao što su stanovanje, hrana, medicinska njega i komunalije, kao i troškovi želje, kao što su kozmetika, automobili i nakit. Nakon što inflacija postane prevladavajuća u cijelom gospodarstvu, očekivanje daljnje inflacije postaje glavna briga u svijesti potrošača i poduzeća. Inflacija može zabrinjavati jer novac koji je danas ušteđen čini sutra manje vrijednim. Naime, ona narušava kupovnu moć potrošača i može čak ometati mogućnost odlaska u mirovinu. Na primjer, ako je investitor zaradio 5% od ulaganja u dionice i obveznice, ali je stopa inflacije bila 3%, ulagač je zaradio samo 2% u realnom iznosu.

Postoje različiti čimbenici koji mogu potaknuti rast cijene ili inflaciju u gospodarstvu. Generalno gledajući, inflacija se javlja kao rezultat povećanja troškova proizvodnje ili povećanja potražnje za proizvodima i uslugama.

Troškovna inflacija događa se kada cijene doživljavaju rast uslijed povećanja troškova proizvodnje, poput primjerice sirovina i plaća. Potražnja za robom je nepromijenjena, dok je ponuda robe u padu zbog većih troškova proizvodnje. S obzirom na prethodno navedeno, dodatni troškovi proizvodnje prelaze na potrošače kroz više cijene gotovih proizvoda. Kao jedan od upozorenja moguće inflacije koja potiskuje troškove javlja se u rastućim cijenama roba kao što su nafta i metali budući da su oni glavni proizvodni inputi. Primjerice, ako cijena bakra poraste, tvrtke koje koriste bakar prilikom proizvodnje svojih proizvoda mogle bi povećati cijene svoje robe. Ako je potražnja za proizvodom neovisna o potražnji za bakrom, poslovanje će prenijeti veće troškove sirovina na potrošače. Kao rezultat se javljaju veće cijene za potrošače bez da se mijenja potražnje za konzumiranim proizvodima. Plaće također mogu znatno utjecati na troškove proizvodnje i obično su najveći pojedinačni trošak za poduzeća. Kada gospodarstvo dobro posluje, a stopa nezaposlenosti je niska, može doći do manjka radne snage ili radnika. Stoga tvrtke nastoje povećati plaće s ciljem privlačenja kvalificiranih kandidata, uzrokujući povećanje troškova vezane uz proizvodnju za tvrtku. Ako poduzeće povisi cijene zbog rasta plaća zaposlenika, dolazi do inflacije troškova. Prirodne katastrofe također mogu povećati cijene. Primjerice, ako uragan uništi usjeve kao što je kukuruz, cijene mogu porasti u cijelom gospodarstvu budući da se kukuruz koristi u mnogim proizvodima.

Inflacija potražnje može biti uzrokovana snažnom potražnjom potrošača za proizvodom ili uslugom. Kada dođe do porasta potražnje za širokim rasponom dobara u cijelom gospodarstvu, njihove cijene imaju tendenciju porasta. Iako ovakva situacija nije česta briga za kratkoročne neravnoteže ponude i potražnje, održiva potražnja može odjeknuti u gospodarstvu i povećati troškove za drugu robu, a kao rezultat se javlja inflacija potražnje. Povjerenje potrošača najčešće je visoko u slučaju niske nezaposlenosti, a plaće rastu – pri čemu dolazi do veće potrošnje. Ekonomska ekspanzija izravno utječe na razinu potrošačke potrošnje u gospodarstvu, što može dovesti do velike potražnje za proizvodima i uslugama. Kako se potražnja za određenim dobrima ili uslugom povećava, dostupna ponuda se smanjuje. Kada je manje artikala dostupno, potrošači su spremni platiti više za nabavu artikla – kao što je navedeno u ekonomskom principu ponude i potražnje. Rezultat su više cijene zbog inflacije

potražnje. Poduzeća također igraju ulogu u inflaciji, osobito ako proizvode popularne proizvode. Tvrтка može podići cijene jednostavno jer su potrošači spremni na plaćanje povećanog iznosa. Korporacije također slobodno podižu cijene kada je predmet za prodaju nešto što je potrošačima potrebno za svakodnevni život, poput nafte i plina. Međutim, potražnja potrošača daje korporacijama polugu za podizanje cijena.

Podjela inflacije vidljiva je na sljedećoj slici.

Slika 2: Podjela inflacije

Izvor: izrada autora prema: Babić, M. (2003): Makroekonomija, MATE, Zagreb

Vrste inflacije prema intenzitetu:

- Blaga odnosno puzajuća inflacija (do 5% godišnje),
- umjerena inflacija (5 – 10%),
- jaka odnosno galopirajuća inflacija (iznad 10% godišnje),
- hiperinflacija (više od 50% mjesečno).

Vrste inflacije po geografskom porijeklu:

- domaća,
- uvozna.

Teorije i prethodne studije o odnosu između inflacije i gospodarskog rasta pokazale su da možda ne postoji odnos, negativan odnos ili pozitivan odnos između ove dvije varijable.

Danas nije pitanje samo jednostavnog odnosa nego i razine inflacije koja može utjecati na gospodarski rast. Strukturalisti smatraju da inflacija ima pozitivan učinak na gospodarski rast, dok monetaristi vide inflaciju kao štetnu za gospodarski rast. Oba stajališta imaju svoje objašnjenje zašto inflacija pozitivno ili negativno utječe na gospodarski rast. Na primjer, u neoklasičnom pogledu, inflacija povećava gospodarski rast pomicanjem raspodjele dohotka u korist kapitalista koji štede više. Time se povećava štednja, a time i gospodarski rast. Štoviše, kejnzijanci su također rekli da inflacija može povećati rast za podizanje stope profita, čime se povećavaju privatne investicije. S druge strane, teorije ili empirijske studije pokazuju zašto je inflacija negativno povezana s gospodarskim rastom. Na primjer, neki autori govore da visoka inflacija smanjuje razinu ulaganja, a smanjenje ulaganja negativno utječe na ekonomski rast. Gultekin (1983) je također objasnio zašto su inflacija i ekonomski rast u negativnom odnosu budući da stopa rasta ovisi o stopi povrata, ali je stopa povrata smanjena inflacijom i stoga je ekonomski rast negativno povezan s inflacijom. (Mamo, 2012).

3.4. Nezaposlenost

Značajan utjecaj na ekonomski rast ima i nezaposlenost odnosno stanje pri kojem dio radno sposobnih članova društva nema mogućnost zaposlenja.

U nezaposlene se ubrajaju (Bejaković, 2003):

- djelomično zaposleni članovi društva (no njihova radna snaga u tom slučaju nije u potpunosti iskorištena)
- članovi društva koji ne rade na puno radno vrijeme
- svi članovi društva koji ne posjeduju primanja koja su dovoljna za normalan život.

Na suvremenom tržištu rada postoji višak radnika do čega je došlo zbog ekonomske krize koja je pogodila svijet prošlog desetljeća te uslijed smanjenja gospodarskih aktivnosti što je posljedica krize. Uz to, nove tehnologije dovode do smanjene potražnje za radnom snagom, a s druge strane traži i radnike sa visokim obrazovanjem koji kroz svoje znanje, vještine i sposobnosti imaju mogućnost odgovora na različite inovacije u suvremenom poslovnom svijetu. Razlikuju se dvije vrste nezaposlenosti, a to su otvorena i prikrivena nezaposlenost.

Također, razlikujemo i četiri najvažnija tipa otvorene nezaposlenosti, koji su navedeni u nastavku (Bejaković, 2003):

- frikcijska ili normalna nezaposlenost radnika (u ovom slučaju radnici mijenjaju posao ili raskidaju radni odnos uslijed nestašice materijala i sl.)
- sezonska nezaposlenost (vezana uz nemogućnost obavljanja nekih poslova zbog sezonskih oscilacija.)
- tehnološka nezaposlenost (ovaj oblik nezaposlenosti nastaje zbog preusmjerenja proizvodnje ili raznih tehničkih usavršavanja.)
- ciklička nezaposlenost (glavna karakteristika joj je da je posljedica poslovnih ciklusa i sličnih povremenih poremećaja zbog čega se značajno smanjuju potrebe za zaposlenima.)

Analizirajući nezaposlenost u obzir se uzima aktivno stanovništvo odnosno radna snaga koja obuhvaća zaposlene i nezaposlene osobe. Kod pojma zaposlene osobe podrazumijevaju se osobe koje se bave određenim aktivnim zanimanjem ili osobe koje rade u poljoprivrednom sektoru, dok su nezaposlene osobe prijavljene na zavodu za zapošljavanje, osobe koje služe vojni rok ili izdržavaju kaznu koje su prije bile aktivne u ekonomskom smislu.

Dio neinstitucionalnog civilnog stanovništva koji se sastoji od zbroja zaposlenih i nezaposlenih osoba naziva se radna snaga. Nezaposlenost je prisutnost radne snage sa sposobnostima i željom, koja je voljna raditi na trenutnoj razini plaće, ali ne može pronaći posao. Prije svega, da bi se osoba smatrala nezaposlenom, ta osoba mora imati sposobnost i želju za radom. Drugo, on/ona bi trebao pokazati volju raditi za plaću koja je trenutno na tržištu i biti spreman raditi čim nađe posao na ovoj razini plaće. Nezaposlenost koja se javlja pod ovim uvjetima je nepovoljna situacija. Nezaposlenost, koja označava odsutnost dijela radne snage, mjeri se stopom nezaposlenosti. Budući da je nezaposlenost u određenom smislu postala društveni problem u gospodarstvu, vlade zemalja imaju za cilj ostvariti gospodarski rast. Kako gospodarstvo raste, tako će se povećavati i broj zaposlenih u gospodarstvu. Kako bi postigle gospodarski rast, vlade provode ekspanzivnu monetarnu i fiskalnu politiku. Proširujući količinu novca na tržištu, povećavaju agregatnu potražnju za dobrima i uslugama. Kao jedan od alata monetarne politike, održavanjem niskih kamatnih stopa može se postići

povećanje ulaganja u gospodarstvo. Povećanje investicija u gospodarstvu omogućit će zapošljavanje velikog broja ljudi, a time i smanjenje nezaposlenosti u gospodarstvu. Također će povećati agregatnu potražnju za robama i uslugama u gospodarstvu. S druge strane, nacionalne vlade mogu provoditi neke fiskalne politike usmjerene na gospodarski rast. Vlade mogu povećati kupnju dobara i usluga povećanjem državne potrošnje u gospodarstvu. Snižavanjem poreznih stopa, oni također mogu potaknuti potražnju za dobrima i uslugama u gospodarstvu, povećavajući prihode koje pojedinci i korporacije mogu potrošiti. U zemljama sa shvaćanjem socijalne države, vlade mogu povećati agregatnu potražnju u gospodarstvu povećanjem transfernih plaćanja. (Korkmaz, 2020).

3.5 Uvoz i izvoz

Ekonomski rast uvjetovan je i uvoznim i izvoznim aktivnostima pojedinog gospodarstva. Kada se govori o uspjehu pojedinog gospodarstva na inozemnim tržištima, on ponajprije ovisi o konkurentskoj sposobnosti poduzeća koji posluju s inozemstvom. Samim time, u globaliziranom tržištu samo one države, odnosno kompanije koje posluju u tim državama, mogu ostvariti konkurentsku prednost ako imaju sposobnost kreiranja veće ekonomske vrijednosti u odnosu na konkurenciju. (Kovač, 2012). Vanjska trgovina je jedan dio ukupne trgovine, a može se objasniti kao razmjenjivanje proizvoda i usluga među poslovnim partnerima iz dviju ili više država/carinskih područja, a njezina glavna zadaća je pribavljanje proizvoda i usluga za potrebe pučanstva i ekonomije te plasiranje proizvoda i usluga na inozemna tržišta. Dakle, vanjskotrgovinska razmjena dobara i usluga svakako je važan pokazatelj razitka gospodarstva.

Ne postoji država koja bi u suvremenom okruženju mogla sama funkcionirati budući da je u današnje vrijeme svaka država ovisna o vanjskotrgovinskoj razmjeni, što je posebice slučaj za zemlje u razvoju. Kroz uvoz dolazi do zadovoljavanja potražnje za različitim potrebama poput reprodukcijanskog materijala, strojeva, aparata, uređaja i različitih gotovih proizvoda, dok izvoz ima značajnu važnost s obzirom da zemlja koja ne izvozi dovoljno ne posjeduje devize koje su nužne za uvoz proizvoda i usluga.

Redovni izvozni posao predstavlja svaku trgovinsku transakciju pri kojoj je prodavatelj robe u zemlji, a kupac se nalazi u inozemstvu. Pritom prodavatelj izvozi robu iz domaćeg carinskog

područja u carinsko područje kupca te vrijednost robe naplaćuje u deviznim sredstvima plaćanja koje se unose u državu. (Lolić Čipčić, 2015). U slučaju postojanja viška određenog dobra unutar pojedine države (proizvodnja je veća od potrošnje) ili mu je pak cijena manja (ili u krajem slučaju jednaka) u odnosu na inozemno tržište, a potražnja za navedenim proizvodom postoji u drugoj državi spomenuti proizvod će se izvoziti. Također, do izvoza dolazi i u slučaju kad je promatrano dobro skuplje u inozemstvu, odnosno, ukoliko određena organizacija vidi bolju priliku za zaradu u inozemstvu negoli na domaćem tržištu.

Vanjska trgovina spada među glavne izvore gospodarskog rasta kao što su otkrile teorije vanjske trgovine klasičnih ekonomista. Prema Afonsu (2001.), trgovinska otvorenost ima tendenciju biti korisna za rast, posebno otvorenost stranim ulaganjima koja podupiru stopu inovacija. Vanjska trgovina utječe na razinu bruto domaćeg proizvoda zemlje, kao i na učinak industrija i poduzeća. Vanjskotrgovinska bilanca koristi se kao polazište u razjašnjavanju konkurentskih prednosti, posebno na razini industrija i sektora unutar gospodarske strukture zemlje. Konkurentnost na svjetskom tržištu temelj je teorije međunarodne trgovine i gospodarskog rasta, au usporedbi s klasičnom i neoklasičnom ekonomskom teorijom međunarodne trgovine ističe inovativne, realne izvore trgovine i gospodarskog razvoja.

Odnos između vanjske trgovine i gospodarskog rasta istražuje se od nastanka teorija vanjske trgovine. Antunes (2012) primijetio je da, prema nekoliko autora, izvoz povećava produktivnost, donosi poticaje za slijeđenjem tehnološkog napretka koji može dovesti do poboljšanja ukupnog gospodarskog učinka te promiče bolju alokaciju resursa kroz specijalizaciju dobara koja imaju bolji učinak. Komparativna prednost. Osim izvoza, treba razmotriti i uvoz kao dio vanjskotrgovinske bilance i njegov utjecaj na gospodarsku uspješnost. Iako uvoz ima negativan učinak na trgovinsku bilancu, on može biti jednako važan kao i izvoz u promicanju rasta.

3.6. Odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta

Značajan rast veličine državnih rashoda u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju od Drugog svjetskog rata, i njegov učinak na dugoročni ekonomski rast (ili obrnuto), doveli su do brojnih istraživanja koja nude različite pokušaje objašnjenja promatranog fenomena. S jedne strane, studije javnih financija usmjerene su na utvrđivanje glavnih uzroka rasta javnog

sektora. Wagnerov zakon državne potrošnje jedan je od najranijih pokušaja koji naglašavaju gospodarski rast kao temeljnu odrednicu rasta javnog sektora. Neke studije pronalaze značajan pozitivan odnos između rasta javnog sektora i gospodarskog rasta samo za zemlje u razvoju, ali ne i za razvijene zemlje. Drugi autori navode negativan odnos između državne potrošnje i rasta. S druge strane, makroekonomisti, a posebice kejnzijanska škola mišljenja se bavi pitanjem uloge države u gospodarskom rastu. Značajna je pozornost usmjerena na procjenu učinka općeg tijeka državnih usluga na gospodarski rast.

Neke od provedenih istraživanja na temu odnosno državne potrošnje i ekonomskog rasta navedene su u nastavku (Loizides i Vamvoukas, 2005):

- Singh i Sahni (1984.), koristeći Granger-Simsovu metodologiju, u početku su ispitali uzročnu vezu između državnih rashoda i nacionalnog dohotka u bivarijantnom okviru. Njihovi empirijski rezultati, temeljeni na podacima za Indiju, sugeriraju da uzročni proces između javne potrošnje i nacionalnog dohotka nije ni wagnerijanski ni kejnzijanski.
- Ahsan, Kwan i Sahni (1992) koristili su isti pristup, ali u trivarijantnom okviru. Njihovi rezultati pokazuju da, iako američki podaci ne uspijevaju otkriti bilo kakvu uzročnost između javnih rashoda i nacionalnog dohotka na bivarijantnoj razini, postoje jaki dokazi neizravne uzročnosti između BDP-a i javne potrošnje putem novčanih zaliha i proračunskih deficita.
- Bohl (1996) primjenjuje testove integracije, kointegracije i Grangerove kauzalnosti u bivarijantnom kontekstu te pritom pronalazi podršku Wagnerovom zakonu samo za Ujedinjeno Kraljevstvo i Kanadu, od zemalja G7, tijekom razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata. Hondroyiannis i Papapetrou (1995.), te Chletsos i Kollias (1997.), primijenili su istu metodologiju u Grčkoj i pronašli različite rezultate.
- Kolluri, et. al. (2000), koristeći bivarijantni okvir, procjenjuju dugoročni odnos između bruto domaćeg proizvoda i državne potrošnje u zemljama G7 za razdoblje 1960.-1993. Većina njihovih empirijskih nalaza potvrđuje Wagnerov zakon za zemlje G7; odnosno, koji prvi uočava tendenciju iznad proporcionalnog rasta države i javnih rashoda u odnosu na dohodak po stanovniku krajem 19. stoljeća.

Prema Wagneru, do rasta javnih rashoda dolazi uslijed širenja državnih aktivnosti prilikom održavanja pravnog poretka i sigurnosti te područja kulture i blagostanja pojedinca (zdravstvo, obrazovanje, kultura, socijalna zaštita, infrastruktura). Wagnerov zakon, koji navodi uzročnost između gospodarskog rasta i državnih rashoda. On navodi tri razloga za takav odnos (Ahuja i Pandit, 2020):

- rast gospodarstva omogućuje državi da proširi socijalne izdatke,
- administrativne i zaštitne funkcije koje je država obavljala za javnost koje su zamijenile privatnu djelatnost
- uplitanje vlade je neophodno za upravljanje prihvaćenim monopolima.

Stoga je, po Wagnerovom mišljenju, državna potrošnja važna odrednica gospodarskog rasta, a ne obrnuto.

Prema Wagnerovu zakonu rast dohotka uzrokuje rast javne potrošnje. No proučavajući dostupnu literaturu, uz utjecaj koji ima rast dohotka, postoje i drugi uzroci rasta javne potrošnje u različitim državama, a u nastavku su navedeni neki od najrelevantnijih (Jurasović, 2018):

- **1) Preferencije pružanja javnih dobara i usluga i neuspjesi tržišta.** Autori koji preferiraju ulogu države naspram slobodnog tržišta često ističu potrebu državne intervencije uz pretpostavku da za pojedina dobra ili usluge privatni sektor nema mogućnost kvalitetne isporuke ili pak nema motivacije za pružati određene usluge. Tu se prvenstveno radi o javnim dobrima koja podrazumijevaju dobra koja se ne mogu podijeliti između pojedinaca, a karakterizira ih nerivalitet i neisključivost. Među najboljim primjerima prethodno navedenog ističu se obrana, javna infrastruktura i zdravstvo. Naime, privatni sektor preferira da navedene usluge pruža država. Među neuspjesima tržišta ističu se i privatno inducirane eksternalije, a kao primjeri se javljaju zakrčenje i zagađenje tla, zraka i vode od strane tvornica. Porast eksternalija veže se uz rast troškova, što u konačnici traži značajniju intervenciju države što može dovesti do dodatnih vladinih programa i značajne potrošnje.

- **2) Elastičnost potražnje za javnim uslugama i Baumolov efekt.** Baumol (1967) u svojim istraživanjima dolazi do pretpostavke da će, uslijed toga što javni sektor najčešće podrazumijeva djelatnosti radno-intenzivnog karaktera, rast produktivnosti biti manji ili doživjeti stagnaciju u odnosu na kapitalno-intenzivne primarne i proizvodne sektore. Prethodno navedeno implicira da će kroz vrijeme relativni trošak outputa javnog sektora relativno rasti u odnosu na sva ostala dobra. Samim time, u slučaju cjenovno neelastične krivulje potražnje, rast relativne cijene državnih usluga dovodi do relativno malog pada količine traženih državnih usluga, a samim time dolazi do većih ukupnih izdataka državnog sektora.
- **3) Demografski faktori.** Različiti demografski čimbenici mogu imati utjecaj na državnu potrošnju, a među njima se posebice ističe starenje populacije koji stvara pritisak na državni proračun, posebice u smislu zdravstvenog sustava. Primjerice, Shoven i sur. (1994), su sa pretpostavkom konstantnog državnog troška za zdravstvo po stanovniku, izračunali da će se ukupni trošak za zdravstvo u SAD-u povećati za čak 65.4% do 2040. godine. Ipak, važno je napomenuti da starenje populacije može dovesti i do olakotnog učinka na proračun budući da podrazumijeva sve manji udio mladih što direktno utječe na sustav obrazovanja i troškove istoga. No negativni efekti starenja populacije svakako nadilaze one, uvjetno rečeno, pozitivne.
- **4) Urbanizacija.** Urbanizacija je jedan od čimbenika koji dovodi do rasta javne potrošnje, a vidljiv je u svim zemljama koje su na višim razinama razvoja. Naime, ekonomski rast i razvoj inicira se kroz proizvodnju, koja podrazumijeva urbanizaciju i pad značaja poljoprivrednih aktivnosti u društvu. Porast ekonomske aktivnosti zahtijeva sve više i bolje vidove transporta i komunikacije koje država mora pružiti s ciljem poticanja daljnjeg rasta.
- **5) Dohodovna nejednakost.** Među najvažnijim ulogama države ističe se redistributivna uloga. Mnogi porezi funkcioniraju na način pri kojem država uzima više od onih koji imaju relativno mnogo s ciljem pomoći onima koji imaju relativno malo. Primjer takvog poreza je porez na dohodak koji je u RH progresivan, odnosno veće stope poreza plaćaju oni sa većim dohotkom. Zadnjih desetljeća vidljiv je trend širenja razlika u prihodima unutar zemalja pa samim time zemlje s većom dohodovnom nejednakošću posjeduju veću javnu potrošnju za redistribuciju.

- **6) Financijske i gospodarske krize.** Tri su značajne uloge fiskalne politike: alokacijska, distribucijska i stabilizacijska uloga. Kada se govori o uzrocima porasta javne potrošnje posebice se ističe važnost stabilizacije. Naime, kroz krizna razdoblja država povećava vlastitu potrošnju s ciljem stabilizacije potražnje i proizvodnje. Dakle, državna potrošnja koja se automatski smanjuje prilikom gospodarskog rasta, odnosno raste pri gospodarskom padu, preuzima ulogu stabilizatora. Kao dobar primjer ističe se globalna financijska kriza počecima u 2007/08 godini. Naime, gotovo da nema države koja u tom razdoblju nije povećavala svoju potrošnju.

Osim teoretičara koji ističu samo pozitivan ili pak samo negativan učinak državne potrošnje na ekonomski rast – pojedini autori smatraju da je odnos između državne potrošnje i gospodarskog rasta nelinearan; i ima optimalnu točku ispod koje državna potrošnja ima pozitivan utjecaj na gospodarski rast, a iznad koje dolazi do negativnog utjecaja na gospodarski rast. Pritom takvo stajalište pretpostavlja da je uloga vlade u slobodnom i otvorenom društvu od vitalnog značaja; te da državni rashodi pozitivno pridonose gospodarskom rastu. Međutim, M. Friedman (1997.) ističe da kako se državna potrošnja povećava s optimalne razine od 15% nacionalnog dohotka na 50%, utjecaj javne potrošnje na gospodarski rast ima tendenciju biti negativan. Prema S. Ramu (1986.), rashodi za središnja državna područja imaju pozitivne učinke na gospodarski rast, dok državna potrošnja na neosnovna područja imaju negativan utjecaj na gospodarski rast. (Nyasha i Odhiambo, 2019).

Među značajnim istraživanjima o odnosu državne potrošnje ističu se i sljedeća (Ndeffo i sur. (2021):

- Devarajan i sur. (1996.) razmatrali su skupinu od 43 zemlje u razvoju i utvrdili da udio ukupnih državnih rashoda (potrošnja plus investicijski rashodi) nema značajan učinak na gospodarski rast. Međutim, uzimajući u obzir učinak strukture državnih rashoda, autori su identificirali pozitivan i značajan odnos između rashoda za javnu potrošnju i gospodarskog rasta, dok je negativan i značajan odnos vidljiv između rashoda za javna ulaganja i gospodarskog rasta. Prema mišljenju autora, ovaj rezultat se objašnjava pogrešnom raspodjelom proračunskih sredstava u korist kapitalnih izdataka na štetu troškova

održavanja infrastrukture. Ghosh i Gregoriou (2008.) dobili su slične rezultate za 15 zemalja u razvoju.

- Bose i sur. (2003.) u svojoj studiji na temelju panela u 30 zemalja u razvoju razvrstali su državne rashode po sektorima te su pritom otkrili da državni kapitalni izdaci i državni rashodi za obrazovanje pozitivno utječu na gospodarski rast.
- Gupta i sur. (2005) ispitali su uzorak od 39 zemalja s niskim dohotkom i pokazali da zemlje u kojima je javna potrošnja više orijentirana na plaće imaju niske stope rasta, dok one koje više ulažu u kapital bilježe brži rast kada je potrošnja povezana sa skromnim deficitom.
- Rezultati radova Keho (2008), Yovo (2017a) i Saha (2014) pokazuju pozitivan utjecaj investicijske potrošnje i negativne učinke rashoda državne potrošnje na gospodarski rast.

Vidljivo je da se mnogi radovi nalaze u panel podacima i stoga pokrivaju nekoliko zemalja. Unatoč relevantnosti analiza, dobiveni rezultati prikriju razlike koje se mogu uočiti među zemljama. Naime, svaka zemlja je specifična pa se samim time i rezultati istraživanja razlikuju od zemlje do zemlje.

Javni rashodi mogu povećati proizvodni kapacitet gospodarstva i poboljšati produktivnost njegove radničke klase. Također mogu smanjiti nejednakosti u raspodjeli dohotka, ako se usmjere na pravi način. Općenito se ističe da sve vrste državnih rashoda nisu produktivne. Primjerice, državni rashodi za obranu i civilnu upravu (policija, zatvor i pravosuđe) su neproductivni jer ne doprinose obujmu proizvodnje gospodarstva. Istina je da su javni izdaci za obranu i civilnu upravu izravno neproductivni, ali i oni pod određenim okolnostima mogu na neizravan način potaknuti proizvodnju i zapošljavanje. Nadalje, učinci javnih rashoda na proizvodnju mogu biti različiti u slučaju razvijenog gospodarstva od gospodarstva u razvoju, jer se okolnosti u njima dosta razlikuju.

Razvijena gospodarstva često se nađu u zahvatu depresije ili recesije uzrokovane nedostatkom agregatne efektivne potražnje. U određenim trenucima u razvijenim zemljama efektivna potražnja pada zbog pada privatnih ulaganja. U vrijeme depresije u industrijaliziranom razvijenom gospodarstvu, s jedne strane postoji neaktivan proizvodni kapacitet, a s druge nezaposlena radna snaga. U tim okolnostima, povećanje državnih rashoda za javne radove ili

bilo koju drugu vrstu ulaganja ili čak rashoda za obranu i civilnu upravu dovest će do višestrukog povećanja prihoda i zapošljavanja kroz proces multiplikatora. Povećanje agregatne potražnje prouzročit će potpunije iskorištenje postojećih proizvodnih kapaciteta i nezaposlene radne snage što će rezultirati povećanjem obujma proizvodnje, zaposlenosti i nacionalnog dohotka.

U moderno doba Vlada mijenja slobodno djelovanje tržišnog mehanizma u pogledu raspodjele dohotka ne samo kroz osmišljavanje odgovarajuće porezne strukture već i kroz različite oblike javne potrošnje. Kroz javnu potrošnju Vlada preraspoređuje prihode u korist siromašnih. Prevelike nejednakosti u raspodjeli dohotka koje su nastale slobodnim djelovanjem tržišnog sustava ne samo da su društveno nepravedne, već i ne dovode do maksimizacije društvenog proizvoda. Pritom je važno istaknuti da ne smanjuju sve vrste javnih rashoda nejednakosti u raspodjeli dohotka. (www.yourarticlelibrary.com)

Državna potrošnja glavna je komponenta bruto domaćeg proizvoda (BDP), a pitanje prekomjernog trošenja dolazi u perspektivu u kojoj se može smatrati neizbježnim, ali nužnim. Ako se vladin proračun prekomjerno troši, možda nije uspjela riješiti stvarni element koji bi mogao potaknuti produktivnost. Teoretski i empirijski, povećana državna potrošnja često se koristi za obnovu gospodarskog rasta uslijed krize, a ekonomski i politički njezina uporaba također mora biti učinkovita i djelotvorna. Stoga je potreban naporan i pametan rad sa statusom “novih normi” kako bi državne politike rashoda ostale optimalne, učinkovite i djelotvorne te sposobne dobro provesti gospodarski oporavak. Uloga i funkcija državnih rashoda u gospodarskom rastu i drugim sektorima bili su predmet rasprave od vremena Adama Smitha do danas. U kombinaciji s ulaganjem, svojstveno je svim sektorima, od regionalne do nacionalne razine. Učinke ova dva koncepta na ekonomski rast istraživalo je nekoliko znanstvenika. Međutim, zabilježeni su različiti rezultati i dvosmisleni zaključci, čak i za industrijski sektor. To je stoga dovelo do daljnje rasprave (Thanh, & Nguyen, 2019.) s jednim od najkontroverznijih problema u literaturi smjerom uzročno-posljedične veze između javnih rashoda i gospodarskog rasta (Karahan i Colak, 2019.).

Tradicionalno gledište tvrdi da privatna ulaganja istiskuju kao rezultat državnih rashoda koji dovode do sporog gospodarskog rasta. Veći javni rashodi financirani porezima ili dugom podižu kamatnu stopu i poskupljuju kapital što uzrokuje smanjenje privatnih ulaganja (Klasično). Netradicionalno gledište, s druge strane, smatra javnu potrošnju pro-rastom. To se

dogaća kada su resursi u zemlji neiskorišteni ili nedovoljno uposleni. Kroz funkciju multiplikatora i akceleratora povećava se efektivna potražnja za dobrima i uslugama što u konačnici dovodi do ekspanzivnih učinaka javnih rashoda (Keynes). Kakav god bio odnos između državnih rashoda i gospodarskog rasta, ne može se poreći njegova važnost, budući da u svim zemljama javni sektor ustraje u različitoj mjeri u rješavanju brojnih društvenih i ekonomskih pitanja koja su važna za razvoj. Nadalje, važnost javnih rashoda se pogoršava u zemljama u kojima su javni resursi nažalost nedostatni zbog neučinkovitih poreznih sustava, slabih poreznih vlasti, rasta sive ekonomije, bijega kapitala u porezne nebesa te liberalizacije trgovine i smanjenja carina.

Važnost kvalitete javnih rashoda naglašena je velikom kvantitativnom težinom koju javni sektor danas ima na gospodarstvo, uplićući se, s pravom ili ne, u procese gospodarskog razvoja i, ponajprije, u živote ljudi.

Vlada bi mogla znatno povećati javnu potrošnju, ali to ne znači da bi to imalo učinkovit učinak na gospodarski i društveni razvoj; kvaliteta te potrošnje također je važna. Ovi rashodi moraju osigurati dobre javne politike koje stvarno ostvaruju cilj povećanja rasta, a time i životnog standarda stanovništva. Međutim, te učinke javne potrošnje na rast teško je provjeriti i kvantificirati. U javnoj politici postoji složena i dugotrajna interakcija između inputa (uglavnom financijskih i ljudskih resursa) i outputa (povećanje rasta BDP-a po glavi stanovnika). Osim toga, neki rashodi nemaju utjecaja na gospodarski razvoj, pa je važno istražiti koje se vrste javne potrošnje provode učinkovito. Potrošnja za kamate ili za mirovinu, na primjer, ima drugačiju prirodu od potrošnje u obrazovanju i zdravstvu, pa treba definirati različite skupine javnih rashoda. Glavni izazov koji se odnosi na javne rashode je procijeniti njihovu kvalitetu i učinkovitost u povećanju rasta i poboljšanju životnog standarda građana. Stoga ovaj članak nastoji analizirati javne rashode, uglavnom aspekte koji se odnose na njihovu kvalitetu i učinak na gospodarski rast.

Rasprava o ulozi države promijenila se posljednjih godina u pogledu procjene učinkovitosti i konačnih ciljeva javne djelatnosti te funkcija stabilizacije, alokacije i distribucijskih učinaka javnih rashoda.

Osim toga, nakon Keynezijanske revolucije, fiskalna je politika uzdignuta na strateško mjesto u makroekonomskoj teoriji i praksi. Javne financije u modernoj državi postale su ne samo sredstvo financiranja državne potrošnje, već i primarni način interveniranja u gospodarstvu, jačanja privatne proizvodne strukture i mijenjanja pravila raspodjele dohotka. Javne financije mogu utjecati na gospodarski razvoj na mnogo različitih načina. Međutim, prema teorijskoj literaturi, moguće je istaknuti četiri glavna kanala kojima javne financije utječu na

gospodarski rast: institucionalni okvir (ispravna definicija zakona, propisa i pravila igra ključnu ulogu), porezni sustav, makroekonomski stabilnost i državna potrošnja (uglavnom osnovna ili bitna potrošnja, poput pravosuđa, obrazovanja, zdravstva, javne infrastrukture, itd.) (Afonso et al., 2005).

Institucionalni okvir u ovom kontekstu je okruženje pravila i institucija u kojima funkcioniraju fiskalne politike. Sastavljen je od zakonskih ograničenja (i često neformalnih ili kulturnih) koja definiraju poticaje za javnu i privatnu potrošnju, štednju, investicije, proizvodnju i inovacije. Rast se generira izravno njihovim učincima na tržišta i neizravno pritiskom agenata na politike. Pravila mogu utjecati na stabilnost, održivost i učinkovitost fiskalnih politika i njihove veze s drugim područjima politika. Institucionalni okvir u kojem privatni i javni subjekti razvijaju svoje gospodarske aktivnosti temelj je za rast.

Prema Afonsu i sur. (2005.), dobro definiran institucionalni okvir ključan je za rast. Prava vlasništva i učinkovita tržišta minimiziraju institucionalnu neizvjesnost i povećavaju povjerenje i sigurnost povrata ulaganja. Vlada bi trebala promicati tržišno natjecanje, minimizirati transakcijske troškove, potaknuti subjekte na ulaganja i inovacije, a ne potkopavati funkcioniranje tržišta, pomažući u internalizaciji eksternalija i učinaka prelijevanja. Osim toga, jaka fiskalna pravila i institucije igraju važnu ulogu za gospodarski razvoj, sprječavajući strukturne fiskalne deficite koji bi mogli generirati neučinkovitost, stvoriti velike javne sektore i naštetiti održivosti javnih financija. U tom kontekstu, zakoni o fiskalnoj odgovornosti imaju značajnu važnost, sprječavajući štetne fiskalne administracije i stvarajući pouzdanost u fiskalnu politiku.

Porezi su općenito distorzivni i prenose resurse iz privatnog u javni sektor, koji se smatra neučinkovitijim u korištenju. Distorzivni porezi ometaju privatnu odluku o štednji i ulaganju, mogu modificirati proces akumulacije kapitala i tako promijeniti stopu rasta gospodarstva (Milesi-Feretti i Roubini, 1998.).

Razina i struktura oporezivanja gospodarstva može utjecati na njegovu stopu rasta mijenjanjem alokativnih odluka. Visoka razina oporezivanja uglavnom uzrokuje štetne učinke na gospodarski razvoj jer negativno utječe na investicijske i štedne odluke privatnih subjekata. Unatoč tome, vrlo nisko oporezivanje također može smanjiti gospodarski rast, ne stvarajući dovoljno sredstava za financiranje osnovnih javnih usluga, poboljšanje infrastrukture i promicanje politika koje unapređuju privatni i ljudski kapital.

Vlada fiskalnom politikom može pridonijeti makroekonomskoj stabilnosti i dobroj monetarnoj politici, sprječavanju inflatornih pritisaka i održavanju niskih kamatnih stopa. Fiskalna politika može biti mehanizam za ublažavanje kratkoročnih fluktuacija proizvodnje i

zaposlenosti, s ciljem pomicanja agregatne potražnje kako bi se gospodarstvo približilo potencijalnoj proizvodnji. Visoki deficiti i veliki obujam duga mogu dovesti do neodržive fiskalne politike, stvoriti nepovoljno gospodarsko okruženje i naštetiti očekivanjima privatnih subjekata za odluke o štednji i ulaganju, u očekivanju viših poreza u budućnosti. Osim toga, Afonso et al. (2005) tvrde da mali deficiti onemogućuju apsorpciju značajnog dijela štednje za financiranje javnog sektora (crowding out), što posljedično ide u korist investitorima kroz niže kamatne stope i povećanje temeljnog kapitala.

Dok je veličina vlade definirana kao omjer njezine ukupne potrošnje i BDP-a pitanje javnog izbora, njen sastav je otvoren za raspravu. Neka istraživanja otkrivaju da sastav javnih rashoda utječe na uspješnost javnog sektora te u tom pogledu udio nediskrecijskih rashoda određuje manevarski prostor vlade. Slično tome, otkriva i postavku prioriteta društva na duge staze. Nadalje, učinak veličine vlade na blagostanje ovisio bi o razini povjerenja opće mase u učinkovitost vlade, a zanimljivi uvidi mogu se dobiti analizom sastava javne potrošnje koju karakteriziraju snažni redistributivni učinci. (Devarajan i sur., 1996). Nekoliko autora razlikuje 'produktivnu' i 'neproduktivnu' državnu potrošnju; pokazuju kako zemlja može ubrzati svoj rast samo mijenjajući kombinaciju u korist produktivne potrošnje.

Vrste rashoda, koje uključuju fizičku infrastrukturu kao što su ceste, luke i vodni sustavi, kao i ulaganja u formiranje ljudskog kapitala kao što su obrazovanje i obuka kadrova i primarna zdravstvena zaštita, stvaraju povrate koji se u potpunosti ostvaruju dugoročno. Ipak, kratkoročno gledano, oni mogu zahtijevati velike žrtve u smislu smanjenih izdataka za potrošnju i socijalnu politiku. U tranzicijskim gospodarstvima posebno je teško posvetiti oskudna sredstva takvim dugoročnim projektima zbog velikih obveza države prema socijalnom sektoru, od kojih su neke naslijeđene iz starog sustava, a neke uvjetovane samom tranzicijom. Još jedan komplicirajući čimbenik u tranzicijskom razdoblju je postojanje stagnirajućih poduzeća u državnom vlasništvu, koja učinkovito lobiraju kod vlade za nove subvencije i privilegije (protekcionizam, oslobađanje od poreza, itd.). Stoga se vlade većine tranzicijskih gospodarstava suočavaju s kratkim trčanje nasuprot dugoročnoj dilemi. S jedne strane, tranzicijska gospodarstva karakterizira vrlo nestabilna politička i gospodarska situacija. 'Pogrešan korak' u ekonomskoj politici može stajati sudbinu ekonomskih reformi. S druge strane, ako vlada brine samo o kratkoročnom učinku, lako može naštetiti dugoročnom razvoju. Ukratko, za osmišljavanje i provedbu razborite fiskalne politike potrebno je jasno

razumijevanje vanjskog zaostajanja fiskalne politike i razlike između kratkoročnih i dugoročnih učinaka fiskalne politike na gospodarski razvoj.

Utjecaj tekućih rashoda na gospodarski rast u kratkom roku je ili nula ili pozitivan. Pozitivan učinak osiguravaju dva uvjeta (Volkov, 1998):

(1) nefleksibilnost cijena u kratkom i/ili

(2) ukupna podzaposlenost u gospodarstvu.

Oba ova uvjeta povezana su s ravnom krivuljom agregatne ponude. Ova situacija odgovara kejnzijanskom tipu ekonomije.

Pod bilo kojim od ovih uvjeta, veći tekući rashodi države potiču potražnju za proizvodima, što zauzvrat omogućuje proizvođačima da povećaju korištenje svojih proizvodnih kapaciteta zapošljavanjem novog kapitala, radne snage i time prošire proizvodnju. Učinak tekućih rashoda bit će dugotrajan ako gospodarstvo pati od stalne nedovoljne zaposlenosti. Ekspanzivna fiskalna politika, kako se tvrdi, može potaknuti rast proizvodnje sve dok se resursi u potpunosti ne iskoriste. Uostalom, takva fiskalna politika je inflatorna i ne utječe na stvarni output. Međutim, ako u gospodarstvu nema podzaposlenosti, učinak većih državnih rashoda na potrošačke usluge može trajati samo vrlo kratko jer je takav porast potražnje po prirodi umjetan (nema ništa zajedničko s stalnim promjenama ukusa potrošača i ne utječe na produktivnost). Dugoročno može imati daljnje kontrakcijske utjecaje.

Utjecaj tekućih rashoda na gospodarski rast u dugom roku je ili negativan ili beznačajan. U trenutku kada izumire umjetno poticana potražnja, proizvođači više nemaju nikakvih poticaja za očuvanje ekspanzije proizvodnje, pa dugoročno gledano stopa rasta proizvodnje opada. Ova situacija odgovara klasičnom tipu gospodarstva. Priroda ovog pada objašnjava se kontraproduktivnim učinkom tekućih rashoda. S jedne strane, sama tekuća potrošnja vjerojatno neće utjecati na produktivnost privatnog sektora. S druge strane, tekući rashodi mogu se financirati distorcijskim porezima, koji smanjuju povrat ulaganja i utječu na produktivne poticaje proizvođača i radne snage.ⁱⁱⁱ Ova se dva učinka međusobno jačaju i dugoročno smanjuju rast outputa.

Većina vlada u zemljama u razvoju troši u prosjeku oko 40 posto BDP-a na robu i usluge (Svjetska banka), međutim, mnogo je manje poznato o tome kako sastav javnih rashoda utječe na stopu rasta zemlje, a također i smjer prema potrošnji bi trebao biti kanaliziran. Ovo bi moglo biti središnje pitanje. Prvo, veličina i sastav javnih rashoda pitanje je javnog izbora koje je otvoreno za političku raspravu središnje vlade. Osim toga, ni ekonomska teorija ni empirijski dokazi ne pružaju jasne odgovore na pitanje kako sastav javnih rashoda utječe na gospodarski rast, ali pristup razvija obrazloženje za državnu opskrbu dobrima, internaliziranje

eksternalija i pokrivanje troškova kada postoje značajne ekonomije mjerilo. Nadalje, kada postoji neuspjeh na jednom tržištu, državna intervencija na povezanom tržištu može biti opravdana. Na empirijskom planu, nekoliko je istraživača pokušalo povezati određene komponente državnih rashoda s produktivnošću privatnog sektora i gospodarskim rastom, ali većini tih pokušaja nedostaje rigorozan teorijski okvir (Diamond, 1989.). Na primjer, Ram (1986) je u empirijskoj studiji promatrao 115 zemalja u razdoblju između 1950. - 1980. kako bi se odredio odnos između državnih rashoda i gospodarskog rasta koristeći podatke presjeka i vremenske serije. Rezultat je da državni rashodi pozitivno koreliraju s gospodarskim rastom. (Awuh, 2018).

Kimoro, Keong i Sea (2017) upotrijebili su generaliziranu metodu trenutaka (GMM) za procjenu učinka državnih rashoda i vladine učinkovitosti na gospodarski rast pomoću panel podataka o 25 zemalja subsaharske Afrike (SSA) s niskim prihodima za razdoblje 2002.-2015. Rezultat pokazuje da povećani državni rashodi ubrzavaju gospodarski rast u gospodarstvima. Međutim, kada je učinkovitost državne potrošnje uvedena kao interaktivna varijabla, rezultat pokazuje neznačajan učinak državne potrošnje, što je pokazatelj neučinkovitosti državnih fiskalnih operacija. Alexiou (2009) upotrijebio je dvije različite metode panelne procjene kako bi odredio utjecaj državne potrošnje na gospodarski rast u 7 tranzicijskih gospodarstava u jugoistočnoj Europi (JIE). Rezultat pokazuje da izdaci za stvaranje kapitala i razvojnu pomoć olakšavaju gospodarski rast u tim gospodarstvima. Također postoje dokazi da je investicijska potrošnja privatnog sektora snažno pospješila rast, što je pokazatelj da vlada i privatni sektor igraju komplementarne uloge u pokretanju gospodarskog rasta u jugoistočnoj Europi.

U radu Babatunde (2018.) korišten je uzorak od 237 ispitanika unutar metropole Lagosa kako bi se utvrdila percepcija javnosti o vezi između vladinih rashoda i očekivanja građana. Na temelju rezultata studije, autor zaključuje da dok javna potrošnja za poljoprivredu i prirodne resurse nije u skladu s očekivanjima javnosti, potrošnja za promet i komunikacije, obrazovanje i zdravstvo je u skladu s očekivanjima javnosti o dobrom upravljanju.

Iz studije odabranih zemalja OECD-a, Connolly i Li (2016) navode jaku negativnu povezanost između javnih socijalnih rashoda i gospodarskog rasta. U panel studiji 26 supsaharskih afričkih zemalja tijekom 1987.-1997., Yasin (n.d.) je koristio metode fiksnih i slučajnih učinaka za procjenu učinka javne potrošnje na gospodarski rast. Rezultat pokazuje

da rashodi i javnog i privatnog sektora značajno povećavaju rast proizvodnje. Rad Dupora (2017) koji je ispitivao odgovor američkog gospodarstva na državne rashode u postrecesijskom razdoblju 2009. pokazuje neisplativ odgovor otvaranja novih radnih mjesta na državne rashode, kao i učinak istiskivanja privatnog sektora visokim državnim izdaci za obranu. Ovi rezultati ukazuju na negativnu korelaciju između gospodarskog rasta i državne potrošnje. Istraživanje koje je provela Nurlina (2015) koje je ispitalo vezu između državnih rashoda i gospodarskog rasta u Indoneziji od 2004. do 2013. pokazuje da povećanje ukupnih državnih rashoda potiče gospodarski rast. Studije su također provedene kako bi se utvrdile uzročne veze između državne potrošnje i gospodarskog rasta s mješovitim rezultatima. Abu Bader i Abu-Qarn (2003) navode dvosmjernu uzročnost između varijabli. Studija koja je ispitala uzročno-posljedičnu vezu između državne potrošnje u Izraelu, Egiptu i Siriji također pokazuje jaku vezu između varijabli na dugi rok. Međutim, kada se raščlani na civilne i vojne rashode, primijećeno je da dok vojni rashodi usporavaju rast u uzorku studije, civilni rashodi pozitivno pridonose rastu u Izraelu i Egiptu. Rad Loizedesa i Vamvoukasa (2005) koji je analizirao korelaciju državne potrošnje s gospodarskim rastom u Irskoj, Grčkoj i Ujedinjenom Kraljevstvu pokazuje uzročni utjecaj državne potrošnje na rast za sve zemlje. Međutim, kada je inflacija uvedena u model, autori izvješćuju o obrnutoj kauzalnosti (od rasta do državnih rashoda) za Ujedinjeno Kraljevstvo i Grčku. Jiranyakul i Brahmasrene (2007) pružili su dodatne dokaze o uzročno-posljedičnoj vezi između državne potrošnje i gospodarskog rasta. Rad predstavlja dokaz jednosmjerne uzročnosti između državne potrošnje i gospodarskog rasta.

Ishod Olugbenga i Owoye (2007.) koji su analizirali panel podatke za 30 zemalja OECD-a u razdoblju od 1970. do 2005. bio je prilično mješovit. To ukazuje na empirijsku potporu za uzročni učinak državne potrošnje na rast za 16 zemalja, dok je uzročnost promatrana od rasta do državne potrošnje za 10 drugih zemalja. Dvosmjerna uzročnost prijavljena je za 4 zemlje. Liu, Hsu i Younis (2008) analizirali su vezu između državnih rashoda i gospodarskog rasta u Sjedinjenim Američkim Državama između 1947. i 2002. koristeći Grangerovu metodu uzročnosti. Studija pokazuje jednosmjernu uzročnost između državnih rashoda i gospodarskog rasta. Chiawa, Torruam i Abur (2012) proveli su kointegracijsku i uzročno-posljedičnu analizu povezanosti između državnih rashoda i gospodarskog rasta u Nigeriji. Studija je proizvela empirijsku potporu za jaku dugoročnu povezanost između varijabli. S obzirom na kratkoročnu interakciju, rezultat pokazuje da se kapitalni i tekući izdaci povećavaju kao odgovor na rast proizvodnje.

Okoh (2013) ispitaio je kratkoročne i dugoročne interakcije između državnih kapitalnih izdataka i gospodarskog rasta u Nigeriji koristeći raščlanjene podatke o kapitalnim izdacima između 1981. i 2013. Procjene VECM-a pokazuju snažan dugoročni utjecaj izdataka za ceste i obrazovanje na gospodarski rast kao i snažan negativan utjecaj rashoda za poljoprivredu i zdravstvo na rast. Kratkoročne procjene temeljene na Grangerovoj metodi kauzalnosti ukazuju na dvosmjernu kauzalnost između kapitalnih izdataka za poljoprivredu i gospodarskog rasta, kao i između kapitalnih izdataka za zdravstvo i gospodarskog rasta. Također postoje dokazi o jednosmjernoj kauzalnosti od cestovne infrastrukture do gospodarskog rasta i od obrazovanja do gospodarskog rasta. Istraživanje Garbe i Abdulahija (2013) ispituje vezu između javne potrošnje i gospodarskog rasta u Nigeriji u razdoblju od 1970. do 2008. koristeći kointegraciju i Grangerov test uzročnosti. Test kointegracije pokazuje dokaz dugoročne kohezije među varijablama. Procjene iz Grangerovog testa uzročnosti pokazuju dvosmjernu uzročnost između državnih rashoda i gospodarskog rasta. Danladi, Akomolafe, Olarinde i Anyadiegwu (2015) upotrijebili su metode autoregresivne raspodijeljene kašnjenja (ARDL) i Grangerove metode procjene uzročnosti kako bi odredili odnos između državnih rashoda i gospodarskog rasta u Nigeriji između 1981. i 2013. Rezultat regresije pokazuje snažan pozitivan učinak državne potrošnje na ekonomski rast. Rezultat je dodatno potvrđen Grangerovim rezultatom uzročnosti koji pokazuje uzročni učinak državnih rashoda na gospodarski rast.

4. ANALIZA ODNOSA DRŽAVNE POTROŠNJE I EKONOMSKOG RASTA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Nakon teorijske podloge kojom je pružen uvid u glavne odrednice ekonomskog rasta i njegovu povezanost sa državnom potrošnjom, slijedi empirijski dio rada na primjeru Republike Hrvatske.

U nastavku rada pružen je kratak uvid u temeljne makroekonomske indikatore Republike Hrvatske u razdoblju od 2015. do 2020. godine, a zatim se detaljno analizira državna potrošnja i njena povezanost s ekonomskim rastom u Republici Hrvatskoj.

4.1. Temeljni makroekonomski indikatori Republike Hrvatske od 2015. do 2020. godine

Temeljni makroekonomski pokazatelji Republike Hrvatske od 2015. do 2020. vidljivi su u tablici 1 i 2, a grafikoni u nastavku daju jasniji uvid u navedene pokazatelje.

Tablica 1: Temeljni makroekonomski pokazatelji Republike Hrvatske od 2015. do 2020.

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
BDP po stanovniku (EUR)	10.754	11.324	12.100	12.896	13.678	12.410
Prosječna stopa inflacije	-0,5	-1,1	1,1	1,5	0,8	0,1
Izvoz (udio u BDP-u)	45,8	47,1	49,3	49,5	50,8	42,1
Uvoz (udio u BDP-u)	45,5	45,9	48,6	50,3	51,1	48,8
Javni dug (mil EUR)	48.340	44.675	43.548	42.583	40.278	40.074

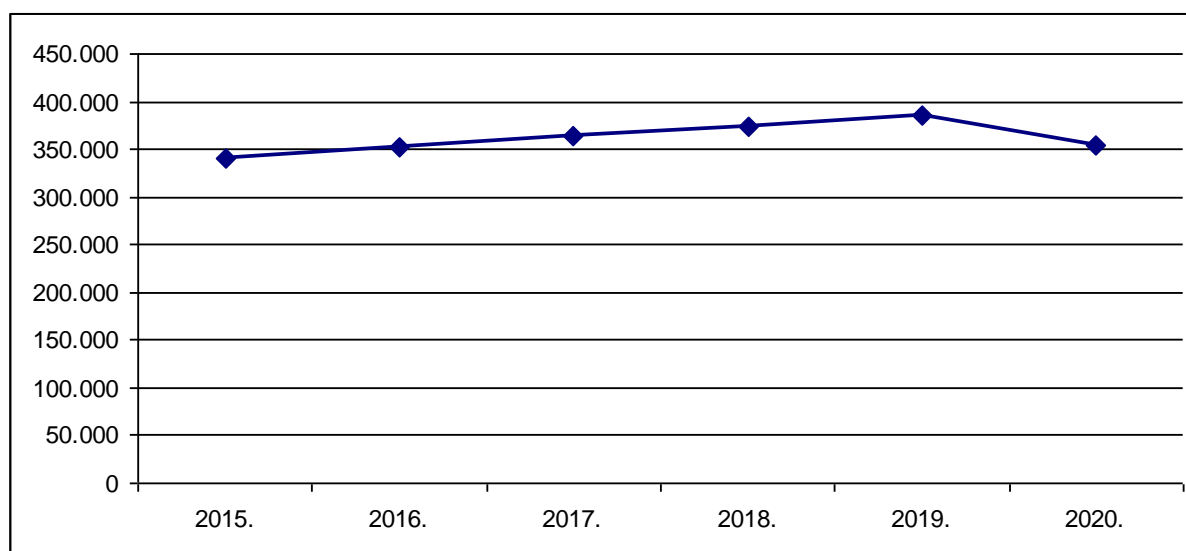
Izvor: izrada autora prema: HNB

Tablica 2: BDP – tržišne cijene (u mil. kn) i realna godišnja stopa promjene BDP-a RH od 2015. do 2020. godine

	Bruto domaći proizvod (tržišne cijene)	Realna godišnja stopa promjene BDP-a
2015.	339.663	2,4
2016.	351.544	3,5
2017.	363.635	3,4
2018.	373.844	2,8
2019.	384.528	2,9
2020.	353.655	-8,4

Izvor: izrada autora prema: Državni zavod za statistiku

Grafikon 1 prikazuje BDP Republike Hrvatske od 2015. do 2020. godine.

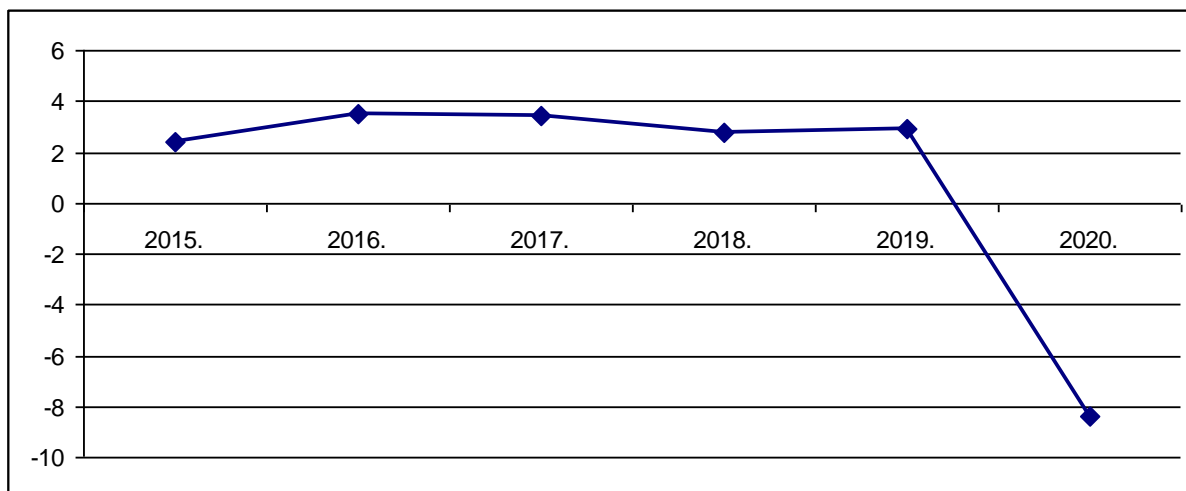

Grafikon 1: BDP – tržišne cijene (u mil. kn) RH od 2015. do 2020. godine

Izvor: izrada autora prema: Državni zavod za statistiku

Nakon svjetske krize koja je Hrvatsku pogodila 2009. godine, oporavak je bio dugotrajan, no od 2015. do 2019. godine bilježi se kontinuirani rast BDP-a što svakako predstavljalo napredak i ukazuje na ekonomski rast i razvoj. Ipak, izbijanjem pandemije korone dolazi do značajnijeg pada vrijednosti BDP-a. naime, pandemija je u velikoj mjeri imala utjecaj na hrvatsko gospodarstvo krajem prvog kvartala 2020. godine. Iako širenje korona virusa ne utječe značajno na ekonomske pokazatelje u siječnju i veljači 2020., velik učinak pandemije vidljiv je od ožujka 2020. što je u konačnici i dovelo da značajnijeg pada BDP-a promatrajući na razini cijele 2020. godine.

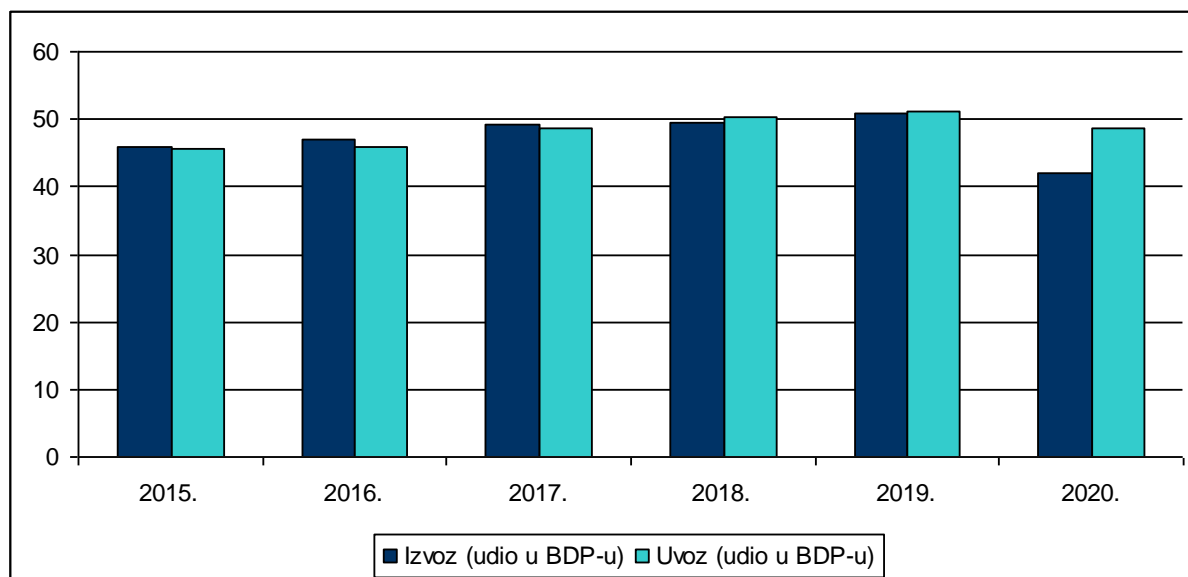
Prethodno navedeno vidljivo je i na grafikonu 2 koji prikazuje realnu godišnju stopu promjene BDP-a Republike Hrvatske od 2015. do 2020. godine (u %). Poslije pozitivnih stopa rasta u razdoblju od 2015. do 2019. godine slijedi pad, odnosno negativna stopa uzrokovana korona krizom.

Grafikon 2: Realna godišnja stopa promjene BDP-a RH od 2015. do 2020. godine

Izvor: izrada autora prema: Državni zavod za statistiku

Udio uvoza i izvoza u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine prikazan je na grafikonu 3.

Grafikon 3: Udio uvoza i izvoza u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine

Izvor: izrada autora prema: HNB

Može se uočiti da u promatranom razdoblju udio uvoza i izvoza kontinuirano rastu do 2020. godine kada slijedi značajan pad, što je posebice vidljivo u udjelu izvoza u BDP-u, a navedeno je posljedica različitih ograničenja i mjera donesenih uslijed pandemije korone.

4.2. Odnos državne potrošnje i ekonomskog rasta u Republici Hrvatskoj

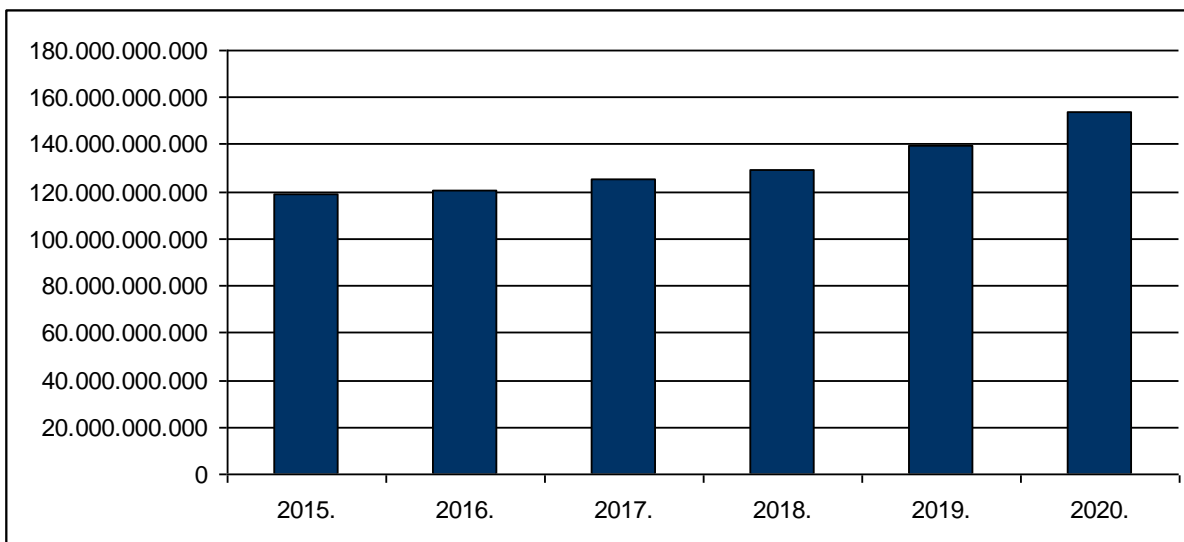
Analiza odnosa državne potrošnje i ekonomskog rasta u RH započeta je tablicom 3 koja prikazuje javne rashode prema ekonomskoj klasifikaciji u RH od 2015. do 2020. godine, dok grafikoni u nastavku rada daju detaljniji i jasniji uvid u podatke iz tablice.

Tablica 3: Javni rashodi prema ekonomskoj klasifikaciji u RH od 2015. do 2020. godine

	JAVNI RASHODI	Rashodi poslovanja	Rashodi za nabavu nefinancijske imovine
2015.	118.607.849.058,54	115.455.805.550,64	3.152.043.507,90
2016.	120.237.515.503,39	117.175.321.313,89	3.062.194.189,50
2017.	124.999.025.557,50	122.313.420.466,79	2.685.605.090,71
2018.	129.586.736.195,12	126.843.245.521,09	2.743.490.674,03
2019.	139.870.063.863,99	135.869.595.817,02	4.000.468.046,97
2020.	153.560.417.956,72	148.666.526.052,60	4.893.891.904,12

Izvor: izrada autora prema: Ministarstvo financija

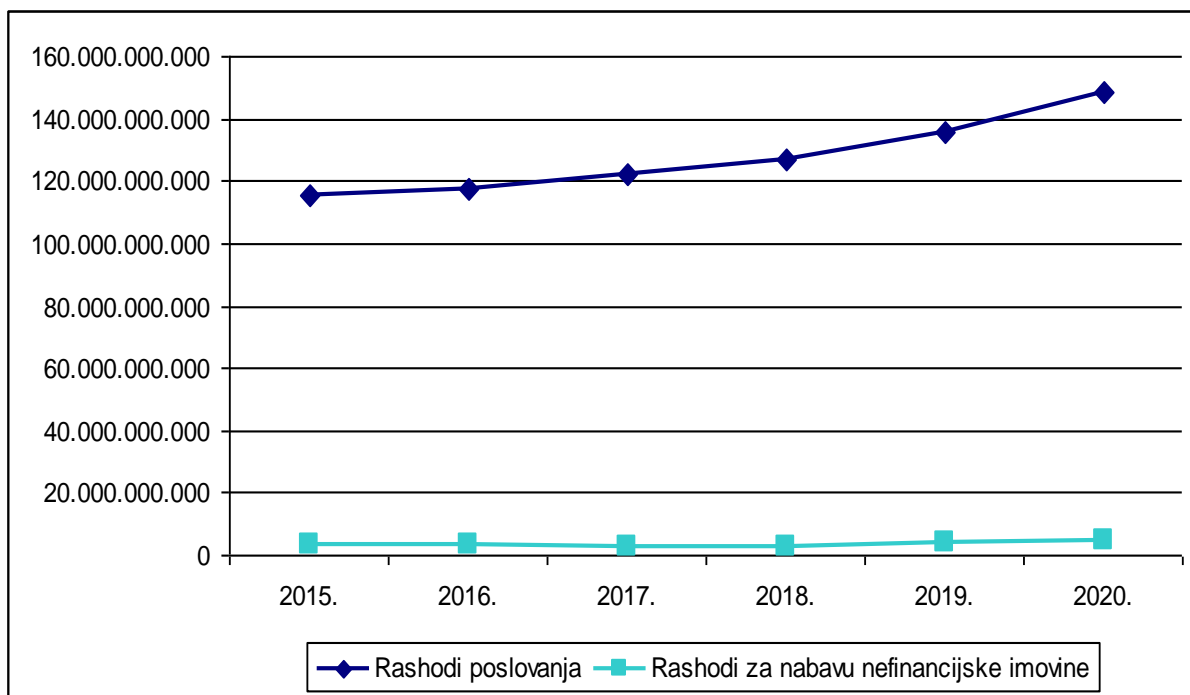
Može se uočiti da državna potrošnja, odnosno ukupni javni rashodi u razdoblju od 2015. do 2020. godine kontinuirano rastu (grafikon 4).

Grafikon 4: Javni rashodi u RH od 2015. do 2020. godine

Izvor: izrada autora prema: Ministarstvo financija

Proučavajući javne rashode prema ekonomskoj klasifikaciji u RH od 2015. do 2020. godine (grafikon 5) vidljivo je da su daleko veći rashodi poslovanja od rashoda za nabavu nefinancijske imovine. Također, može se uočiti da u promatranom razdoblju rashodi poslovanja kontinuirano rastu, dok rashodi za nabavu nefinancijske imovine osciliraju kroz promatrano razdoblje. Kada se govori o rashodima poslovanja, najveći udio zauzimaju naknade građanima i kućanstvima na temelju osiguranja i druge naknade, rashodi koji se daju za zaposlene te pomoći poslone u inozemstvo i unutar općeg proračuna.

Grafikon 5: Javni rashodi prema ekonomskoj klasifikaciji u RH od 2015. do 2020.

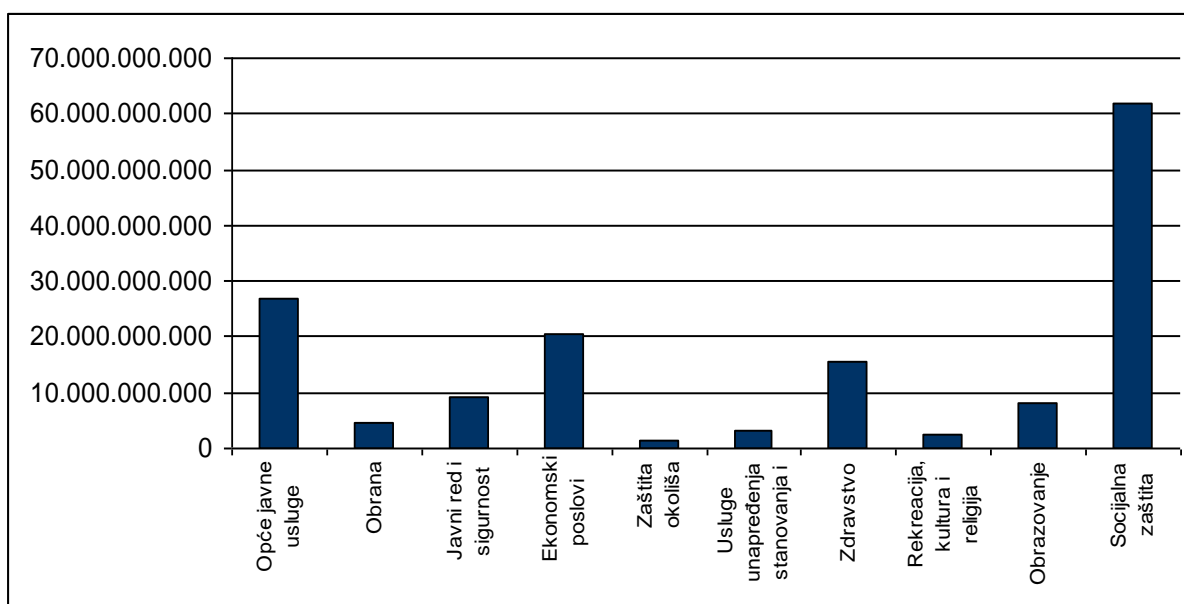
Izvor: izrada autora prema: Ministarstvo financija

Rashodi prema funkcijskoj klasifikaciji u Republici Hrvatskoj u 2020. godini vidljivi su u tablici 4 i na grafikonu 6.

Tablica 4: Rashodi prema funkcijskoj klasifikaciji u RH 2020. godine

Opće javne usluge	26.816.557.105,82
Obrana	4.649.323.996,02
Javni red i sigurnost	9.310.145.036,90
Ekonomski poslovi	20.381.570.157,02
Zaštita okoliša	1.328.063.667,34
Usluge unapređenja stanovanja i zajednice	3.186.252.796,14
Zdravstvo	15.392.943.911,21
Rekreacija, kultura i religija	2.473.376.810,93
Obrazovanje	8.028.701.952,14
Socijalna zaštita	61.993.482.523,20

Izvor: izrada autora prema: Ministarstvo financija

Grafikon 6: Rashodi prema funkcijskoj klasifikaciji u RH 2020. godine

Izvor: izrada autora prema: Ministarstvo financija

Promatrajući rashode prema funkcijskoj klasifikaciji vidljivi je da daleko najveći dio ide za socijalnu zaštitu, nakon čega slijede opće javne usluge, ekonomski poslovi i zdravstvo.

Područje socijalne zaštite obuhvaća mirovine na koje otpada više od 80%, a nakon toga slijede socijalna skrb, porodične naknade, dječji doplaci, naknade za nezaposlene i ostali socijalni rashodi. Sustav socijalne zaštite u RH je relativno učinkovit u usporedbi s drugim članicama Europske unije kada je u pitanju utjecaj na siromaštvo, no postavlja se pitanje utjecaja na ekonomski rast, a dosadašnja istraživanja pružaju različite rezultate. Izrazito je važno istaknuti ulogu strukture javnih rashoda u Republici Hrvatskoj budući da je potrebno dati veći značaj javnim rashodima koji dugoročno imaju pozitivan utjecaj na BDP, poput obrazovanja.

Ulažući u obrazovanje ulaže se u ljudski kapital koji je svakako jedan od najvažnijih faktora za uspješna suvremena gospodarstva temeljena na znanju. U Europskoj uniji ulaganje u obrazovanje smatraju izuzetno važnim za ekonomski rast, ali i za socijalnu uključenost odnosno stvaranje dodatnih prilika onima koji su isključeni, nezaposleni i siromašni. Samim time javni rashodi za obrazovanje pozitivno djeluju na ekonomski rast Hrvatske.

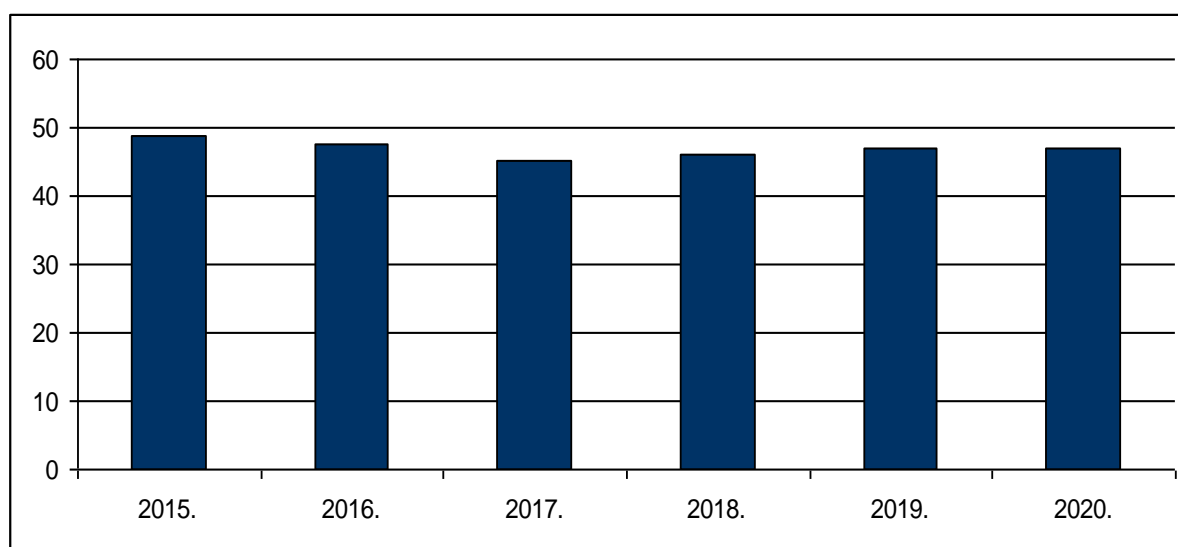
Govoreći o javnim rashodima za područje zdravstva oni nemaju utjecaja na privatnu proizvodnost, a financiraju se najčešće kroz doprinose i poreze, iz čega proizlazi njihov negativan utjecaj na ekonomski rast. Javni rashodi za ekonomske poslove obuhvaćaju između ostalog, rashode za promet (posebice cestovni i željeznički), poljoprivredu, šumarstvo, lov i ribolov, komunikacije i sl. pa je očekivan pozitivan utjecaj navedenih rashoda na ekonomski rast RH.

Tablica 5 i grafikon 7 prikazuju udio javnih rashoda u BDP-u Republike Hrvatske od 2015. do 2020. godine.

Tablica 5 : Udio javnih rashoda u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine

GODINA	UDIO U BDP-u (u %)
2015.	48,8
2016.	47,5
2017.	45,3
2018.	46
2019.	47
2020.	47

Izvor: izrada autora prema: Eurostat

Grafikon 7: Udio javnih rashoda u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine

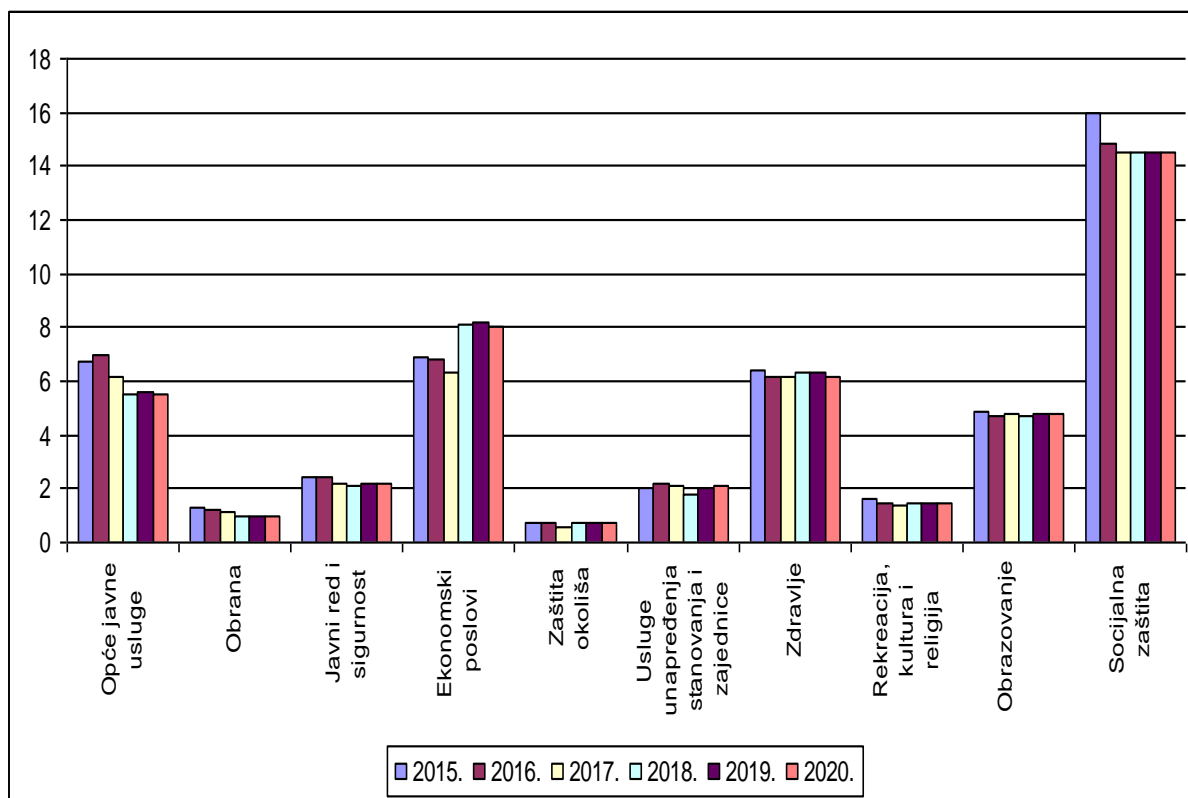
Izvor: izrada autora prema: Eurostat

Može se uočiti da udio javnih rashoda kroz promatrano petogodišnje razdoblje neznajčajno oscilira, a kreće oko 45-48%. Detaljniji uvid daje tablica 6 i grafikon 8 koji pokazuju udio javnih rashoda prema funkcijskoj klasifikaciji u BDP-u.

Tablica 6: Udio javnih rashoda prema funkcijskoj klasifikaciji u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Opće javne usluge	6,7	7	6,2	5,5	5,6	5,5
Obrana	1,3	1,2	1,1	1	1	1
Javni red i sigurnost	2,4	2,4	2,2	2,1	2,2	2,2
Ekonomski poslovi	6,9	6,8	6,3	8,1	8,2	8
Zaštita okoliša	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7
Usluge unapređenja stanovanja i zajednice	2	2,2	2,1	1,8	2	2,1
Zdravlje	6,4	6,2	6,2	6,3	6,3	6,2
Rekreacija, kultura i religija	1,6	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5
Obrazovanje	4,9	4,7	4,8	4,7	4,8	4,8
Socijalna zaštita	16	14,8	14,5	14,5	14,5	14,5

Izvor: izrada autora prema: Eurostat

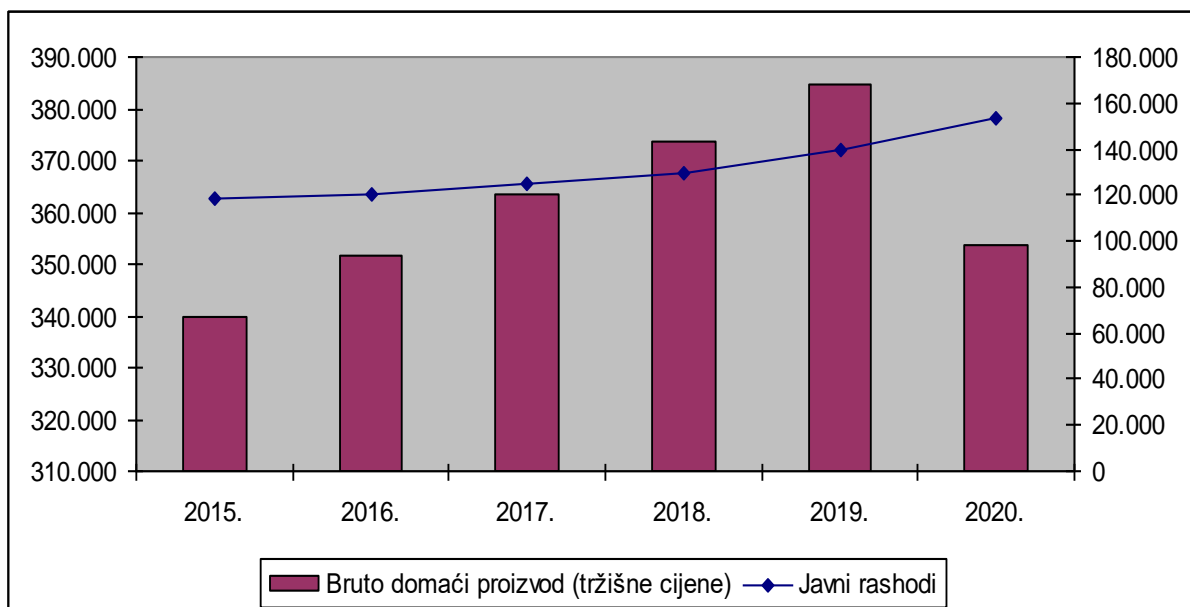

Grafikon 8: Udio javnih rashoda prema funkcijskoj klasifikaciji u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine

Izvor: izrada autora prema: Eurostat

Vidljivo je da kroz svaku od promatranih godina od svih javnih rashoda socijalna zaštita zauzima daleko najveći udio u BDP-u Republike Hrvatske, iako kroz promatrano razdoblje njen udio opada. Nakon socijalne zaštite slijede ekonomski poslovi, opće javne usluge, zdravlje i obrazovanje. U slučaju općih javnih usluga, kroz petogodišnje razdoblje vidljiv je pad njihovog udjela u BDP-u, dok se udio rashoda za ekonomske poslove povećava. Kod ostalih vrsta javnih rashoda vidljive su neznčajne oscilacije u promatranom razdoblju od 2015. do 2020. godine.

BDP i javni rashodi u RH od 2015. do 2020. godine (u mil. kn) vidljivi su na grafikonu 9.

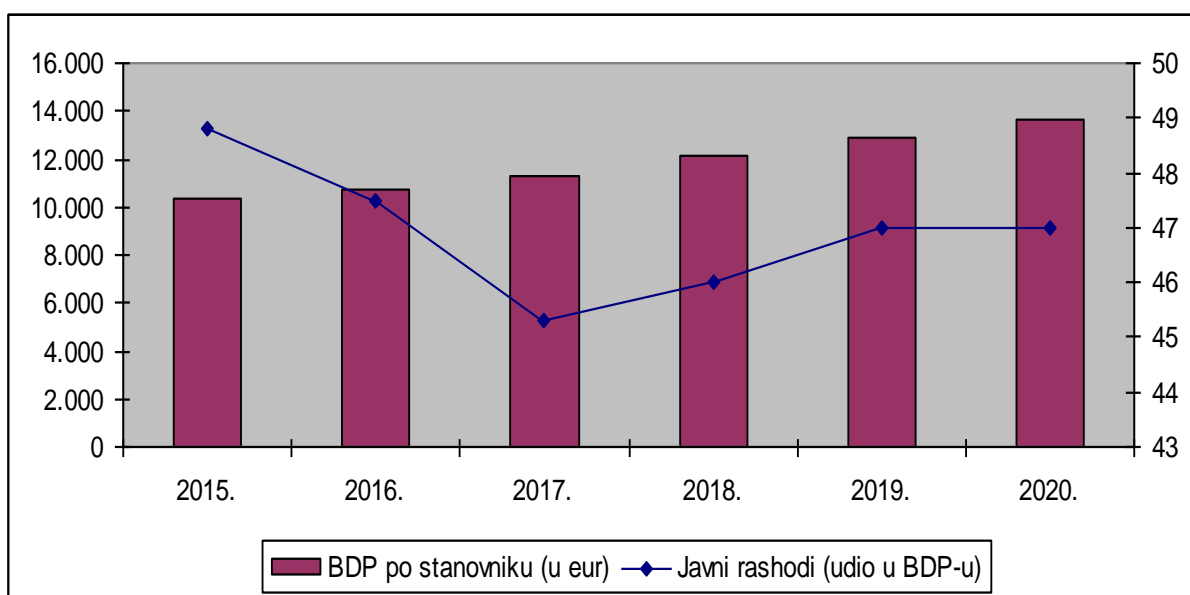

Grafikon 9: BDP i javni rashodi u RH od 2015. do 2020. godine (u mil. kn)

Izvor: izrada autora prema: Ministarstvo financija i HNB

Može se uočiti da u promatranom razdoblju, od 2015. do 2019. godine BDP i javni rashodi rastu, dok u 2020. godini, BDP doživljava značajan pad unatoč rastu javnih rashoda.

Grafikon 10 prikazuje BDP per capita i udio ukupne državne potrošnje u BDP-u od 2015. do 2020. godine.

Grafikon 10: BDP per capita i udio ukupne javne potrošnje u BDP-u od 2015. do 2020.

Izvor: izrada autora prema: Eurostat i HNB

Od 2017. godine vidljiv je kontinuiran rast BDP-a po stanovniku i rast udjela javnih rashoda u BDP-u što bi značilo da državna potrošnja ima pozitivan utjecaj na ekonomski rast u Hrvatskoj. Ipak, na početku promatranog razdoblja rezultati su drugačiji.

Iz prethodno provedenog istraživanja može se uočiti da državna potrošnja može imati i pozitivan i negativan utjecaj na ekonomski rast. Naime, ekonomski rast može biti potaknut povećanom državnim potrošnjom ukoliko se primjerice veće značenje pridaje onim rashodima koji u dugom roku pozitivno djeluju na BDP, kao što su primjerice rashodi za obrazovanje.

5. ZAKLJUČAK

Gospodarski razvoj koji predstavlja širi te gospodarski rast kao uži pojam, može se definirati kao sveukupan napredak nacionalnog gospodarstva i životnog standarda stanovništva, a značajnu ulogu u postizanju gospodarskog razvoja ima fiskalna politika. Naime, fiskalna politika predstavlja važan dio ekonomske politike pojedine države, pri čemu podrazumijeva izučavanje javnih prihoda i rashoda. Samim time, u okviru ekonomske politike zauzima jednu od važnijih uloga, a uz monetarnu politiku predstavlja najjače sredstvo prilikom upravljanja gospodarstva jedne zemlje.

Državna potrošnja i gospodarski rast su još od davne prošlosti često u središtu različitih ekonomskih rasprava. Pritom su ekonomisti podijeljeni oko toga pomaže li ekspanzija državne potrošnje ekonomskom rastu ili ga pak usporava. Državna potrošnja, odnosno državni rashodi predstavljaju značajnu komponentu ekonomske politike koju vlade koriste kao operativni alat za promicanje snažnog i održivog rasta. Pritom im je cilj potaknuti gospodarski rast kroz proračunsku ekspanziju koja će potaknuti potrošnju privatnog sektora. Ipak, važno je istaknuti da, iako može rezultirati većim BDP-om, ukupni gospodarski razvoj može biti ometen učincima istiskivanja, odnosno državna potrošnja može negativno utjecati na ekonomski rast.

Osim teoretičara koji ističu samo pozitivan ili pak samo negativan učinak državne potrošnje na ekonomski rast – pojedini autori smatraju da je odnos između državne potrošnje i gospodarskog rasta nelinearan; i ima optimalnu točku ispod koje državna potrošnja ima pozitivan utjecaj na gospodarski rast, a iznad koje dolazi do negativnog utjecaja na gospodarski rast. Pritom takvo stajalište pretpostavlja da je uloga vlade u slobodnom i otvorenom društvu od iznimno vitalnog značaja; te da državni rashodi pozitivno pridonose gospodarskom rastu. Unatoč brojnim istraživanjima provedenim na tematiku odnosa državne potrošnje i ekonomskog rasta dobiveni rezultati prikrivaju razlike koje se mogu uočiti među zemljama.

Proučavajući javne rashode prema ekonomskoj klasifikaciji u RH vidljivo je da su daleko veći rashodi poslovanja od rashoda za nabavu nefinancijske imovine. Također, može se uočiti da u

promatranom razdoblju rashodi poslovanja kontinuirano rastu, dok rashodi za nabavu nefinancijske imovine osciliraju kroz promatrano razdoblje.

Promatrajući rashode prema funkcijskoj klasifikaciji vidljivi je da daleko najveći dio ide za socijalnu zaštitu, nakon čega slijede opće javne usluge, ekonomski poslovi i zdravstvo. U socijalnu zaštitu obuhvaća mirovine (preko 80%), socijalnu skrb, porodiljne naknade, doplatke za djecu, naknade nezaposlenim osobama i ostale socijalne rashode. Istraživanja pokazuju da je sustav socijalne zaštite u Hrvatskoj relativno učinkovit u usporedbi s drugim članicama Europske unije kada je u pitanju utjecaj na siromaštvo, no postavlja se pitanje utjecaja na ekonomski rast, a postojeća istraživanja daju mješovite rezultate. Kroz ulaganje u obrazovanje ulaže se u ljudski kapital pa rashodi za obrazovanje pozitivno utječu na ekonomski rast Hrvatske. Govoreći o javnim rashodima za zdravstvo oni nemaju utjecaj na privatnu proizvodnost, a s obzirom da se financiraju najvećim dijelom kroz doprinose i poreze, pa je očekivan negativan učinak na ekonomski rast.

Svaka zemlja je specifična i drugačija pa se samim time i rezultati istraživanja razlikuju od zemlje do zemlje. Stoga se može zaključiti da državna potrošnja može imati i pozitivno i negativno djelovanje na ekonomski rast, u ovisnosti kojim se rashodima pridaje veća značajnost. Naime, ekonomski rast može biti potaknut povećanom državnim potrošnjom ukoliko se primjerice veći značaj pridaje onim rashodima koji u dugom roku pozitivno djeluju na BDP, kao što su primjerice rashodi za obrazovanje.

LITERATURA

1. Afonso, Ó. (2001): The Impact of International Trade on Economic Growth. Working Paper n° 106. Porto: Faculdade de Economia do Portol.
2. Afonso A., Erbert, W., Schucknect, L. and Thöne, M., (2005) Quality of public finances
3. and growth. ECB Working Papers Series, 438, February.
4. Ahuja, D. i Pandit, D. (2020): Public Expenditure and Economic Growth: Evidence from the Developing Countries. FIIB Business Review
5. Antunes, A.J. (2012): The Effects of International Trade on Economic Growth: An Empirical Comparison between Portugal and the Netherlands. Lisbon: ISCTE Business School, 80p.
6. Awuh, V. (2018): The Composition of Public Expenditure: Does it Matter for Economic Growth? Univerity of San Francisco. Dostupno na:
7. <https://repository.usfca.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2155&context=thes>
8. Barać, M. (2012): Obilježja i specifičnosti državnog proračuna RH i proračuna Europske unije. Pravni vjesnik : časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, Vol.28 No.1 Svibanj 2012.
9. Bejaković, P. (2003): *Financijska teorija i praksa*, Institut za javne financije, Zagreb
10. Čavrak, V. (2011): *Gospodarstvo Hrvatske*, Zagreb.
11. Devarajan, S., Swaroop, V., & Zou, H. F. (1996). The composition of public expenditure and economic growth. *Journal of Monetary Economics*, 37(2), 313–344.
12. Državni zavod za statistiku
13. Eurostat
14. HGK (2019): Komparativna analiza strukture proračunskih rashoda po funkcijskoj klasifikaciji. Dostupno na: <https://www.hgk.hr/documents/analiza-funkcijske-strukture-proracunskih-rashodaweb5d79eeb17d9e0.pdf>
15. HNB
16. Husnain, (2012): Impact of Public Expenditure on Economic Growth: Empirical Evidence from Selected South Asian Countries with Special Reference to Pakistan. FUUAST School of Economic Sciences Federal Urdu University of Arts, Science and Technology (FUUAST), Islamabad, Pakistan

17. Jurasović, A. (2018): Utjecaj javnih rashoda na ekonomski rast. Ekonomski fakultet Split
18. Karahan, O., Colak, O. (2019). Examining the Validity of Wagner's Law versus Keynesian Hypothesis: Evidence from Turkey's Economy. *Scientific Annals of Economics and Business*, 66(1), 117-13
19. Korkmaz, S. (2020): Unemployment and Economic Growth: The Casualty Relationship between Unemployment and Economic Growth in the OECD Countries. *Dynamic Optics in Economics: Quantitative, Experimental and Econometric Analyses*
20. Kovač, I. (2012): Trendovi i karakteristike međunarodne robne razmjene Republike Hrvatske“, *Ekonomski vjesnik*, 25, 1, str. 41-62.
21. Lolić Čipčić, M. (2015): *Međunarodna ekonomija*. Sveučilište u Splitu.
22. Loizides, J. i Vamvoukas (2005): Government expenditure and economic growth: evidence from trivariate causality testing. *Journal of Applied Economics*, Vol. VIII, No. 1, 125-152
23. Mamo, T.S. (2012): *Economic Growth and Inflation*. Södertörns University.
24. Ministarstvo financija
25. Nyasha, S. i Odhiambo, N. (2019): The impact of public expenditure on economic growth: a review of international literature. *Folia Oeconomica Stetinensia*, Vol. 19, Issue 2.
26. Ndeffo, N i sur. (2021): Effects of Public Expenditure on Economic Growth in the CEMAC Subregion: A Comparative Analysis between the Fragile and Non-fragile States. African Economic Research Consortium
27. Okoye, L. i sur. (2019): Government expenditure and economic growth: the case of Nigeria. Proceedings of SOCIOINT 2019- 6th International Conference on Education, Social Sciences and Humanities 24-26.
28. Panth, P (2020): *Economic Development: Definition, Scope, and Measurement*. Department of Economics, Osmania University, Hyderabad, India.
29. Premchand, A. (2000): Budgeting for Economic Development: Evolution and Practice of an Idea', in Premchand, A. *Control of Public Money: The Fiscal Machinery in Developing Countries*, Oxford University Press, New Delhi.
30. Pravilnik o proračunskim klasifikacijama: Narodne novine 26/2010

31. Volkov, A. (1998): Long Run and Short Run Effects of Government Expenditures on Economic Growth: Are there Lessons for Ukraine? Doatupno na: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2019/02/Volkov.pdf>
32. Vukojević, B. (2016): Načelo proračunske ravnoteže u nacionalnom proračunskom sustavu. Poslovna izvrsnost Zagreb, god.10, br.2
33. Stutely, R. (2007) *Ekonomski pokazatelji: smisao ekonomije i ekonomskih indikatora*. Masmedia i Poslovni dnevnik, Zagreb
34. Thanh, S. D., & Nguyen, P. C. (2019). Dynamics between government spending and economic growth in China: an analysis of productivity growth. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 17(2), 189-212.
35. Zakon o proračunu: Narodne novine 144/21
36. <https://www.investopedia.com/terms/e/economicgrowth.asp>
37. <https://www.yourarticlelibrary.com/economics/public-expenditure-meaning-importance-classification-and-other-details/38100>
38. <http://www1.worldbank.org/publicsector/LearningProgram/PEAM/DorotinskyBackCh2.pdf>
39. <https://economictimes.indiatimes.com/budget-faqs/why-is-it-important-for-the-government-to-have-a-budget/articleshow/67450000.cms>
40. <http://www.ijf.hr/proracunski/2009.pdf>

POPIS TABLICA I GRAFIKONA

Tablica 1: Temeljni makroekonomski pokazatelji Republike Hrvatske od 2015. do 2020.....	21
Tablica 2: BDP – tržišne cijene (u mil. kn) i realna godišnja stopa promjene BDP-a RH od 2015. do 2020. godine.....	21
Tablica 3: Javni rashodi prema ekonomskoj klasifikaciji u RH od 2015. do 2020. godine....	24
Tablica 4: Rashodi prema funkcijskoj klasifikaciji u RH 2020. godine.....	26
Tablica 5 : Udio javnih rashoda u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine.....	27
Tablica 6: Udio javnih rashoda prema funkcijskoj klasifikaciji u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine.....	28
Grafikon 1: BDP – tržišne cijene (u mil. kn) RH od 2015. do 2020. godine.....	22
Grafikon 2: Realna godišnja stopa promjene BDP-a RH od 2015. do 2020. godine.....	22
Grafikon 3: Udio uvoza i izvoza u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine.....	23
Grafikon 4: Javni rashodi u RH od 2015. do 2020. godine.....	24
Grafikon 5: Javni rashodi prema ekonomskoj klasifikaciji u RH od 2015. do 2020.....	25
Grafikon 6: Rashodi prema funkcijskoj klasifikaciji u RH 2020. godine.....	26
Grafikon 7: Udio javnih rashoda u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine.....	28
Grafikon 8: Udio javnih rashoda prema funkcijskoj klasifikaciji u BDP-u RH od 2015. do 2020. godine.....	29
Grafikon 9: BDP i javni rashodi u RH od 2015. do 2020. godine (u mil. kn).....	30
Grafikon 10: BDP per capita i udio ukupne javne potrošnje u BDP-u od 2015. do 2020.....	30